

EESTI JA SOOME SÕJALISE KOOSTÖÖ PROBLEEM 1920–1922

Heino ARUMÄE

Ajaloo Instituut. Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti

1920. aastate algupoolel osales Eesti valitsus agarasti poliitilise ja sõjalise liidu loomisel Soome, Balti riikide ja Poola vahel. 1920. aasta lõpuks selgus, et mainitud eesmärgi kiire saavutamine ei olnud mitmesuguste vastuolude tõttu võimalik. Järgnevalt taotles Eesti valitsus liidu sõlmimist Soome ja Lätiga, et nii luua tuumik tulevasele laiemale liidule. Soome valitsusele tehti ettepanekuid kas Soome ja Eesti või Soome–Eesti–Läti kaitseliidu sõlmimiseks, kusjuures Eesti oli valmis osutama Soomele Nõukogude Venemaa kallaletungi korral otsest sõjalist abi. Artiklis on tutvustatud Soome valitsuse ja parteide seisukohti Eesti–Soome liidu sõlmimise kohta ning iseloomustatud neid tegureid, mille mõjul Soome valitsus keeldus tihedamast poliitilisest ja sõjalisest koostööst.

Eesti ja eestlaste kontaktid Soome ja soomlastega on ikka olnud üsna tihedad ja mitmekülgsed. Seoses mõlema riigi vabadusvõitluse ja iseseisvumisega aastail 1918–1920 omandasid kahe naaber- ja hõimurahva suhted uue kvaliteedi. Seniste majanduslike, kultuurialaste ja isiklike ning muude sidemete kõrval tõusid olulisele kohale riiklikud huvid, kõigepealt poliitilise ja sõjalise koostöö probleemistik.

Eesti autorid on Eesti Vabariigi ja Soome Vabariigi suhete käsitlemisel tähelepanu pööranud peamiselt Vabadussõja perioodile ja 1930. aastatele, 1920. aastate algupoole osas põhjalikumad uurimused puuduvad.

Soomlased on üldteada põhjustel osutanud kõnesolevale problemaatikale võrreldamatult rohkem tähelepanu kui eesti ajaloolased. Vabadussõja-aegsest koostööst on ilmunud rida käsitlusi, mälestusi ja publikatsioone. Kahe riigi suhete arengut iseseisvuse algusaastatel puudutava küsimustekompleksi uurimisel kuulub teedrajav roll Seppo Zetterbergile¹ ja Kalervo Hovile², kelle tööd ei valgusta mitte ainult Eesti–Soome vahekordi, vaid ka nende riikide asendit toorkordsete rahvusvaheliste suhete süsteemis.

¹ Näit. Zetterberg, S. Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltio-politiikan alkuun. (Historiallisia Tutkimuksia, 102.) Helsinki, 1977.

² Näit. Hovi, K. Interessensphären im Baltikum. Finland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919–1922. (Studia Historica, 13.) Helsinki, 1984. Tallinn, 1997.

Seda teemat on eri aspektidest käsitletud mitmed autorid. Jorma Kalela uurimustes analüüsitakse Soome koostööprobleeme ühelt poolt Põhjamaade ja teiselt poolt lõunapoolsete piiriiriikidega.³ Heikki Roiko-Jokela on avaldanud põhjaliku uurimuse silmapaistva poliitiku ja diplomaadi Rudolf Holsti osast Soome ja Balti riikide koostöö arendamisel.⁴

1997. aastal ilmus mahukas artiklite kogumik Eesti–Soome suhetest aastatel 1860–1991.⁵ Paljud autorid – Kari Alenius, Merja-Liisa Hinkkanen-Lievonon, Vesa Holm, Olavi Hovi, Markko Lehti, Tuomo Polvinen ja mitmed teised – on andnud kõnesolevale temaatikale hinnatavat lisa.

Eesti–Soome sõjaliste suhete vaatlusel on seni peatähelepanu pööratud mõlema riigi rannakaitsejõudude koostööle. Seda küsimust on oma artiklites puudutanud Martti Turtola⁶, põhjaliku monograafilise uurimuse ja mitmeid artikleid on avaldanud Jari Leskinen⁷. Kuigi just rannakaitse osas arenes 1930. aastatel Eesti–Soome ühistegevus üsnagi kaugele, ei saa sellest veel järeldada sõjalise liidu eksistentsi nende riikide vahel, nagu seda mõnikord on tehtud.

Hoolimata naaberriigi ajaloolaste tulemuslikust tööst tuleb siiski tõdeda, et tervikpilt Eesti–Soome kontaktidest esialgu puudub. Käesolevate ridadega on iseloomustatud ühte aspekti ülelahenaabrite suhetes, nimelt Tallinnas ja Helsingis domineerinud erinevaid tõekspidamisi sõjalise koostöö kohta aastail 1920–1922.⁸

ESIMESED SAMMUD

Teatavasti jäid Eesti valitsuse ja sõjavägede ülemjuhatus püüded Vabadussõja ajal oma tegevust naaberriikidega kooskõlastada nimetamisväärsete tulemusteta. Hiljem märkis sõjavägede staabi ülem polkovnik Paul Lill, et just koostöö puudumise tõttu sai vastane initsiatiivi oma käes hoida ja valida talle hetkel sobiva taktika, tungida mitmel rindel peale või pidada kaitsesõda. Polkovnik Lill

³ Näit. Kalela, J. Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923. (Historiallisiä Tutkimuksia, 84.) Helsingfors, 1971.

⁴ Roiko-Jokela, H. Ihanteita ja reaaliolitiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure-tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922. (Studia Historica Jyväskylänensia, 52.) Jyväskylä, 1995.

⁵ Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Toim. H. Roiko-Jokela. Jyväskylä, 1997.

⁶ Näit. Turtola, M. Aspects of Finnish–Estonian military relations in the 20's and 30's. – Rmt.: The Baltic in International Relations Between the Two World Wars. Toim. J. Hiden, A. Loit. (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia, 3.) Uppsala, 1988, 101–110.

⁷ Näit. Leskinen, J. Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939. (Bibliotheca Historica, 20.) Helsinki, 1997.

⁸ Artiklis on kasutatud ka Tiit Arumäe poolt Läti ja Rootsi arhiividest hangitud dokumente. Enamik käesolevas artiklis viidatud ürikutest on publitseeritud kogumikus: Eesti ja Soome suhted 1920–1925. Dokumentide kogumik. Koost. H. Arumäe. Tallinn, 1997.

leidis, et ühiselt võinuksid piiririigid saavutada ka soodsamad rahutingimused.⁹ Samal arvamusel oli Jaan Poska.

Sõjalise ühisrindede loomist takistas suuresti asjaolu, et Läti sai iseseisva riigina jalad alla alles 1919. aasta teisel poolel, pärast *Landeswehr*'i purustamist. Seega tulnuks Vabadussõja alguses liitlasena kõne alla üksnes Soome. Et põhjanaabri regulaarvägi sõjas ei osalenud, sondeeris Eesti ülemjuhatus pinda, kas Soome aktiivsem sekkumine võiks olla võimalik. Kindral Johan Laidoner fikseeris oma seisukoha 10. jaanuaril 1919: "Kui aga Soomemaa ka riikliselt väljaastuks, siis võiks juba palju rohkem ära teha – siis oleks üldine front suur strateegiline jõud."¹⁰ Laidoner oli nimelt veendunud, et initsiatiivi tuleb hoida enda käes ja vastase jõude igal sobival juhul pealetungide ning manööversõjaga killustada. Tema arvates kurnaks kaitsesõda riigi välja ja sunniks lõpuks ikkagi alistuma. Sellistest kaalutlustest lähtudes tegi ta 1919. aastal kahel korral Soomele ettepaneku korraldada ühine operatsioon Petrogradi vallutamiseks. Kuigi Soomes murti kindral Karl Gustaf Mannerheimi eestvedamisel Petrogradi sõjakäigu asjus palju piike, jäi valitsus äraootavale seisukohale.

Eesti ja Soome välispoliitika koordineerimisele näisid eeldused kujunevat 1919. aasta sügiseks. Selleks ajaks oli nii Eestis, Lätis ja Leedus, aga ka Soomes tunnetatud mainitud riikide välis- ja kaitsepoliitika ühtlustamise vajadust. Eesti valitsusele oli nelja riigi koostöö taotlemine ja nn. Balti liidu loomise püüe isegi üheks keskseks välispoliitiliseks eesmärgiks. Valitsusringkondades kaalutleti, et tingimustes, kus Entente'i riigid asusid seisukohal, et Balti riigid peavad kuuluma autonoomsete osadena Venemaa koosseisu, tuleb väikestel piiririikidel liituda ja ühiselt oma huvisid kaitsta nii sõjas Nõukogude Venemaa vastu kui ka võimaliku rahu sõlmimise korral, aga ka ühisrindena võidelda igasuguste katsete vastu siduda Eesti, Läti ja Leedu saatus Venemaaga.

28. aprillil 1919 Soome välisministriks saanud ja 20. juunil Pariisist Helsingisse jõudnud Eino Rudolf Woldemar Holsti (1881–1945) taotles teistest juhtivatest soome poliitikutest hoopis energilisemalt lähenemist lahe lõunakaldal asuvatele riikidele. Ta tundis hästi Eesti olusid ning Eesti valitsuse välispoliitilisi taotlusi. 1918. aastal Soome diplomaatilise esindajana Londonis oli ta sõbralikes suhetes Ants Piibuga ning Pariisi rahukonverentsi ajal pidas kontakti Eesti välissaatkonnaga.

Soome saabunud, töötas Holsti välja nn. diagonaalliidu programmi, mis nägi ette Soome, Baltimaade ja Poola koostöö ning tihedad sidemed teistegi riikidega, kõigepealt Rumeenia ja Tšehhoslovakkiaiga.¹¹ Sellise kombinatsiooni põhieesmärk pidi olema Nõukogude Venemaa läänepiiril asuvate riikide julgeoleku kindlustamine ning kogu Euroopa stabiilsuse huvides tugeva vahevöö loomine Nõukogude Venemaa ja Saksamaa vahele. Erinevalt paljudest teistest Soome poliiti-

⁹ Lill peaministrile 20.12.1920. Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 957, n. 11, s. 106, l. 130.

¹⁰ ERA, f. 2124, n. 1, s. 3, l. 254.

¹¹ Hovi, K. Interessensphären im Baltikum, 52–53, 108; Roiko-Jokela, H. Ihanteita ja reaali-politiikka, 130–136.

kutest umbusaldas Holsti Saksamaad ja rõhutas korduvalt, et Berliin taotleb Moskva koostööd, olgu seal võimul kas Lenini valitsus või valged.

Tallinna valitsusringkondades loodeti esialgu, et Eesti ja Soome leiavad välispoliitika koordineerimisel kergesti ühise keele. Soome oli eluliselt huvitatud Eesti iseseisvusest. Ta oli Vabadussõja algusperioodil andnud Eestile mitmekülset abi ning pealegi leidis nii Eesti kui ka Soomes valitsuse välispoliitilistes eesmärkides palju ühist. Ometi selgus peagi, et Eesti–Soome poliitilise ja sõjalise koostöö reaalne saavutamine oli raske ülesanne, mida rahuldavalt ei suudetudki lahendada.

Eesti valitsusele oli muidugi selge, et sõja ajal otsesest sõjalisest koostööst Soomega asja ei saa. Kui Eesti väed pidasid Punaarmeeaga ägedaid lahinguid, valitses Soome ja Venemaa piiril vaikus. Soome vabatahtlike väesalkade aktsioonid Ida-Karjalas olid ebaõnnestunud, regulaararmee sõjategevuses ei osalenud ja valitsus ei soovinud vahekordi Moskva komplitseerida.

Poliitilise koostöö osas kujunes esialgu proovikiviks mõlema valitsuse suhtumine rahu sõlmimisse. Kui Nõukogude valitsus 31. augustil rahu pakkus, oli Eesti valitsus rahukõnelusteks põhimõtteliselt valmis, kuid ainult koos Soome, Läti ja Leeduga. Soome seevastu ei soovinud 1919. aasta lõpul ega järgmise aasta algul rahuläbirääkimisi alustada ning taotles, et seda ei teeks ka Eesti. Septembris–oktoobris Tallinnas ja Tartus toimunud ühiskonverentside käigus ei õnnestunud Eesti ja Soome seisukohti kooskõlastada. Samal ajal kui Eesti valitsus püüdis luua asjaosaliste riikide poliitilist ja sõjalist ühisrinnet, olid Soome peaminister Juho Heikki Vennola ja välisminister Holsti huvitatud ainult rahuläbirääkimiste edasilükkamisest.

Eesti ja Soome seisukohtade erinevus tulenes paljudest teguritest. Kõigepealt oli Eesti valitsus veendunud, et nõukogude võim jääb Venemaal esialgu püsima, Soomes aga arvestati tõsisemalt valgete võiduga; Eesti sõjavägi pidas 1919. aasta sügisel ägedaid lahinguid Punaarmeeaga, Soome seisis sõjategevusest kõrval; nii Eestis kui ka Soomes pooldasid rahu sõlmimist kõigepealt vasakpoolsed ringkonnad, kusjuures Eesti poliitilises elus oli vasakparteide osatähtsus palju suurem kui Soomes; Eestil polnud Venemaa suhtes territoriaalseid nõudmisi, Soomes taotleti Ida-Karjala liitmist Soomega; Eestis ei arvestatud nii tõsiselt lääne suurriikide seisukohtadega kui Soomes jne.

Eesti ja Soome lahknevad arusaamad ilmnesisid täie selgusega 15.–22. jaanuarini 1920 Helsingis peetud konverentsil, millel osalesid Soome, Eesti, Läti ja Leedu ning Poola. Helsingisse sõitis esinduslik Eesti delegatsioon, mille koosseisu kuulusid peaminister Jaan Tõnisson, välisminister Ado Birk, sõjaminister August Hanko ning kindralmajorid Jaan Soots ja Andres Larka. Eesmärgina sõnastati "sõda puudutavate ja võimalikult ka üldpoliitiliste lepingute väljatöötamine ja allakirjutamine, mis hiljem kuuluksid ratifitseerimisele iga riigi põhiseaduses ette nähtud nõuete kohaselt".¹²

¹² Kallas Holstile 24.12.1919. Kansallisarkisto Helsingis (KA), Rudolf Holstin kokoelma, kansio (k.) 29.

Eesti valitsuse taotlused olid soomlastele varakult teada ning Holsti kavandas aegsasti taktika eestlaste ettepanekute tagasilükkamiseks. 1. jaanuaril 1920 koostatud teesides ja 4. jaanuariga ning 7.–8. jaanuari ööga dateeritud *pro memoria*-tes kinnitas ta selgesõnaliselt, et Soome valitsus ei saa mingisuguseid lepinguid sõlmida: "Soomel tuleb praegu hoiduda igasuguse siduva sõjalise liidu või sellega sarnase sõjalise lepingu sõlmimisest teiste konverentsil osalevate riikidega."¹³ Et Holsti pidas poliitilist liitu ilma samaaegse sõjalise liidulepinguta tähtsusetuks, langes ära ka poliitilise liidulepingu võimalus. Peamine väide oli, et Balti riigid ei ole liidukõlblikud seni, kuni nad on rahvusvaheliselt *de jure* tunnustamata. Samas kinnitas Holsti, et Soome on valmis kaasa aitama piiri-riikide rahvusliku iseseisvuse kindlustamisele ning peab säilitama võimaluse ühineda nimetatud riikide vahel sõlmitava liiduga edaspidi.

16. jaanuaril tegi Jaan Tõnisson konverentsile ettepaneku sõlmida sõjaline konventsioon ja esitas vastava lepinguprojekti.¹⁴ Projekti arutati üksikasjalikult ja kiideti heaks põhiseisukohad, mis pidid jääma tulevase lepingu aluseks. Ka otsustati, et konverentsil esindatud riigid asuvad ühise kaitsekava väljatöötamisele ja loovad sõjategevuse käigu valgustamiseks Riias informatsioonibüroo.

Poliitilistes küsimustes Eesti ja Soome kokkuleppele ei jõudnud. Eesti oli põhimõttelise otsuse rahu sõlmimiseks juba langetanud, ehkki Soome ja Poola püüdsid saavutada, et Eesti piirduks vaerahuga ning loobuks rahulepingust. Soome peaminister Vennola tegi isegi ettepaneku, et konverents võtaks vastu otsuse Nõukogude valitsusega lõplikku ja kestvat rahu üldse mitte sõlmida. Seda tehtaks alles siis, kui vene rahvas tõuseb oma riiklikus ja ühiskondlikus elus terve demokraatia alustele. Eesti delegatsioon jäi endale kindlaks ning säilitas rahu läbirääkimisteks vabad käed.¹⁵

Seega Helsingi konverentsil pooldas Eesti kiiret ja otsustavat tegutsemist, kuna Soome asus äraootaval ja kõhkleva positsioonil. Mõistagi olid Eesti valitsuse seisukohad põhjendamatult optimistlikud, sest eeldused liidulepingute sõlmimiseks tõepoolest puudusid.

Seoses Tartu rahuga Eesti ja Soome suhted ajutiselt jahenesid. Soome avalikkus, eriti parempoolsed ringkonnad, mõistsid Eesti teguviisi hukka. Eestit süüdistati Nõukogude-vastase rinde lõhkumises ja väljendati kartust, et asja taga on mingisugused salakokkulepped või midagi muud seesugust. Ühes Soome välisministeeriumi dokumendis märgitakse: "Kõrvalt vaadates on rahutingimused Eestile nii soodsad, et need põhjustavad ebalusi kahes suunas. Esiteks võib rahulepingul olla salajane artikkel, mille elluviimine võib muuta rahulepingu Eestile soodsat iseloomu. Teiseks võib karta, et Venemaa on ostanud selle rasketel tingimustel sõlmitud rahu selleks, et saada vabamad käed pealetungiks mujal."¹⁶

¹³ Holsti *pro memoria* 1.1.1920. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 29.

¹⁴ Kaitselepingu projekt: Antrag der Delegation der Republik Eesti. ERA, f. 957, n. 11, s. 1124, l. 2–4.

¹⁵ **Arumäe, H.** Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925. Tallinn, 1983, 31.

¹⁶ Välisministeeriumi ringkiri 9.2.1920. KA, J. H. Vennolan kokoelma, k. 3.

Kujunenud olukorras polnud Eesti valitsusel mõtet Eesti–Soome võimalikust koostööst juttugi teha. Helsingis löödi Balti riikidele mõneks ajaks käega ja pöörati pilgud Poola suunas. Suhete korraldamisel Nõukogude Venemaaga oli Soomel ja Poolal eriti piiriküsimuses ühesuunalisi huvisid. Märtsis 1920 Varssavis toimunud konverentsil sõlmiti sõjalise koostöö leping, mis jäi Soome poolt küll heaks kiitmata. Poola tegi Soomele isegi ettepaneku jaotada Balti riigid mõjupiirkondadeks, kusjuures Eesti kuuluks Soome, Läti ja Leedu aga Poola mõjupiirkonda.¹⁷ Varssavis valmistuti tasapisi juba kevadiseks pealetungiks Ukrainas ja sellepärast viis Tartu rahu sõlmimine poolakad endast välja. Poola valitsusringkondades arvati suureliselt, et Balti riikide välispoliitika on asjatundmatu, ning peeti vajalikuks võtta nad eestkoste alla. Ent ka Poola ja Soome koostöö sai olla ainult ajutine – Poola välispoliitika Saksa-vastane suunitlus oli Soomele vastuvõtmatu.

Eesti–Soome suhete jahenemine ei kestnud kaua, sest Soomegi oli sunnitud üha enam mõtlema rahuläbirääkimistele. 7. juunil 1920 tunnustas Soome *de jure* Eesti Vabariiki.¹⁸ Tookordse Soome valitsuse, eriti välisminister Holsti heatahtlik suhtumine äratas Tallinna valitsusringkondades lootusi, et Soome, Balti riikide ja Poola eelseisval konverentsil on põhjanaaber koostööks rohkem valmis kui jaanuaris Helsingis.

Mainitud konverents algas pärast korduvaid edasilükkamisi 6. augustil Riias ning seejärel jätkus töö Bulduris. Eesti seisukohalt kõige olulisema, nimelt poliitilise ja sõjalise koostöö võimaluste arutamine arenes konverentsi alguses visalt. Üldine rahvusvaheline olukord oli ülimalt pingeline. Poola väed olid Ukrainas lüüa saanud ja augusti algul oli Varssavi juba langemisohus. Alles augusti keskel pärast "imet Vislat", nagu Poola vägede edukat vastupealetungi nimetati, elavnes konverentsil ka poliitilise ja sõjalise koostöö probleemistiku arutamine.

Ja taas ilmnis Eesti ja Soome seisukohtade erinevus. Eesti delegatsiooni juht Karl Robert Pusta ja sõjaväeline ekspert polkovnik Paul Lill taotlesid kõigest hingest, et konverents asuks arutama sõjalise konventsiooni sõlmimisega seotud probleeme. Soome delegatsioon jäi aga äraootavale positsioonile ja deklareeris korduvalt, et neil pole poliitilistes küsimustes oma seisukoha avaldamiseks valitsuse instruksioone ega volitusi. 25. augustil telegrafeerisid soomlased välisministeeriumile ja avaldasid soovi, et Soome määraks kiiresti kindlaks oma suhtumise kavandatavasse poliitilisse liitu ning sõjalisse lepingusse.¹⁹ Helsingist saadud juhtnõõride kohaselt ei vaielnud Soome delegatsiooni juht, välisministeeriumi kaubanduspoliitika osakonna juhataja Leonard Åström poliitilise

¹⁷ Hovi, K. Interessensphären im Baltikum, 94–114.

¹⁸ Vt. lähemalt: Arumäe, H. Soome *de jure* Eesti Vabariigile. – Vikerkaar, 1994, 12, 68–76; Roiko-Jokela, H. Ihanteita ja reaaliolitiikkaa, 186–206.

¹⁹ KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 29.

lepingu sõlmimisele vastu ja pärast mõningate reservatsioonide tegemist kirjutas sellele koos teiste delegatsioonijuhtidega ka alla, kuid just Soome delegatsiooni ettepanekul hoiti kõnesolevat lepingut saladuses.

Sõjalise kaitselepingu väljatöötamisel jäi Soome delegatsioon passiivseks. Kuigi Soome Riiginõukogu (valitsuse) väliskomisjon otsustas, et Soome on nõus sõjalise komisjoni moodustamisega, ja nimetas selle liikmeks kolonel Karl Birger Helsingiuse, piirdusid Soome esindajad konverentsil ainult kõnelustega tulevase lepingu põhiprintsiipide üle. Soome valitsuse arvates tuli sõjalisele konventsioonile allakirjutamine kõne alla alles kunagi hiljem.

17. septembril pöördus Soome kindralstaabi ülem kindralmajor Oskar Enckell kirjaga Holsti poole, soovides kuulda tolle arvamust. Holsti hinnangul oli sõjalise kaitse lepingu sõlmimine Balti riikidega põhimõtteliselt võimalik, kuid seda alles siis, kui selleks kujunevad vajalikud poliitilised eeldused. Viimaste all mõistis ta Eesti, Läti ja Leedu rahvusvahelise seisundi paranemist ning nende kui täieõiguslike riikide vastuvõtmist Euroopa rahvaste perre. Kuid enne täieliku kaitseliidu loomist pidas ta soovitavaks sõjalist koostööd Venemaad puudutava informatsiooni vahetamise osas, teatud ühiste kavade (s.o. kaitsekavade) koostamist ja muud.²⁰

Bulduri konverentsi otsuse põhjal alustas Riias tegevust asjaosaliste riikide esindajatest koosnev nõukogu, mille ülesandeks oli vastuvõetud otsuste elluviimine ning lahtiseks jäänud küsimuste edasine kooskõlastamine. Soome esindaja Åström ei pidanud soomlaste osavõttu komisjoni tööst võimalikuks. Ta tegi valitsusele ettepaneku võtta vastu sellekohane otsus, sest eeldused sõjalise lepingu sõlmimiseks puudusid endiselt.²¹

Sellises ebamäärasel olukorras alustas Poola taas üle Balti riikide pea Soomega läbirääkimisi lähema koostöö asjus. Poola välisminister Eustachy Sapieha ettepanekus arvestati ka Soome ja Poola liidu loomise võimalusega, viidates asjaolule, et tulevikus võivad sellega ühineda Eesti ja Läti. Suurema mõju avaldamiseks deklareeris Sapieha, et Soome keeldumise korral loobub Poola üldse lähimatest kontaktidest piiririikidega. Soome välispoliitika juhid välisminister Holsti ja president Kaarlo Juho Ståhlberg reageerisid Varssavi ettepanekule positiivselt. Poola saadikule Helsingis Michał Sokolnickile öeldi, et Soomel on ennekõike vaja teha koostööd Poolaga, seejärel Rumeeniaga ja alles siis Balti riikidega. On tähelepanev, et Soome valitsus pidas Soome ja Poola sõjalise liidu sõlmimist võimalikuks tingimusel, et see on selgekujuliselt kaitsetstarbeline ega ole suunatud Saksamaa vastu.²²

Läbirääkimised mainitud kava realiseerimiseks pidid algama oktoobri algul, kuid 9. oktoobril alustasid Poola väed pealetungi Leedule ja vallutasid märgatava

²⁰ Holsti O. Enckellile 23.9.1920. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 29.

²¹ Åström Riias septembri lõpus 1920. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 29.

²² Hovi, K. Interessensphären im Baltikum, 139.

osa riigi territooriumist koos ajaloolise pealinna Vilniusega. Kujunenud terav konflikt, mida võib iseloomustada sõjategevuseta sõjaseisukorrana, välistas võimaluse, et Poola ja Leedu kuuluksid samasse poliitilist või sõjalist laadi grupeeringusse.

Eesti valitsus püüdis pärast "Bulduri poliitika" karilejooksmist päästa mis päästa annab. Ühelt poolt võeti üha selgem kurss Soome–Eesti–Läti–Poola liidule, Leedut täielikult ignoreerimata. Sellise poliitika peamiseks tõmbejõuks oli muidugi Poola tookordne sõjaline võimsus. Teisalt arvestati, et ka nelja riigi liidu loomine pole esialgu lihtne ning seetõttu tuleb kõigepealt sõlmida liit lähemate naabrite Soome ja Lätiga.

1920. aasta lõpul leidsid nii Eesti valitsus kui ka sõjavägede juhtkond, et just sellisel kaval on kaks olulist eelist. Esiteks võimaldaks liitumine Soome ja Lätiga edasi lükata lõplikku valikut Poola ja Leedu vahel lootuses, et nende suhted paranevad. Teiseks loodeti kõnesolevate liidulepingute sõlmimisega astuda esimesed reaalsed sammud Soomest Poolani ulatuva Balti sõjalis-poliitilise kaitseliidu loomiseks. Sellistel kaalutlustel pööratigi Tallinnas kõigepealt pilgud Helsingi suunas.

1920. aasta detsembris juhtis Soome asjur Eestis Erkki Reijonen Soome välisministeeriumi tähelepanu korduvalt asjaolule, et Tallinnas räägitakse ja kirjutatakse palju Eesti–Soome liidust. Ühes ettekandes tsiteeris Reijonen pikemalt A. J[ohanson]i kõnesolevale teemale pühendatud artiklit, mis ilmus ajalehes Kaja 3. detsembril 1921.²³

16. detsembril saatis Reijonen Soome välisministeeriumile ettekande pealkirjaga "Soome ja Eesti liit". Soome esindaja märkis, et viimasel ajal on mitmed Eesti ametiisikud temaga vesteldes juhtinud tähelepanu niisuguse liidu loomise vajadusele. Esialgu olevat kõik siiski idee, mitte aga kindla kava tasandil.²⁴

Just samal ajal asuti Holsti algatusel ka Soome valitsusringkondades arutama Eestiga sõjalise liidu loomise võimalusi. Saadik Oskar Kallas kirjutas novembri keskpaiku Helsingist nii Eesti Välisministeeriumile kui ka peaministrile: "Üheks küsimuseks, mis arutamist tarvitab, on sõjaline konventsioon Eesti ja Soome vahel. Olen Teile sellest enamaltki mitmel korral kirjutanud ja palunud mulle selles asjas instruksioone ja materjale saata, kuid need on tänini veel tulemata. Sõjalise konventsiooni asjus on Holstil kavatsus Soome valitsusele projektiga esineda. Kuna see veel sündinud pole, kordan oma palvet, et mulle selles küsimuses instruksioone saadetak. Katsuksin siis võimalust mööda Holsti projekti peale mõju avaldada."²⁵

Informatsioon äratas huvi nii Eesti Välisministeeriumis kui ka sõjavägede staabis. Otsustati, et staabi ülem polkovnik Lill sõidab Helsingisse Eesti ja Soome sõjalise lepingu sõlmimise asjus pinda sondeerima.

²³ Reijonen Tallinnast 3.12.1920. Ulkoasiainministeriön arkisto Helsingis (UMA), 5 C 12 Viro.

²⁴ Reijonen Tallinnast 16.12.1920. UMA, 5 C 12 Viro.

²⁵ Kallas Helsingist 16.11.1920. UMA, 5 C 12 Viro.

Detsembris 1920 sõitiski Lill Helsingisse, võttes konsultatsioonide alusena kaasa Eesti võimude koostatud asjakohase lepinguprojekti.²⁶ Lill pidas läbirääkimisi peaminister Rafael Erichi, välisminister Rudolf Holsti, sõjaminister kindral Bruno Jalanderi, kindralstaabi ülema kindralmajor Oskar Enckelli ja Maaliidu kahe juhtiva poliitikuga. Kuid Soome valitsuse esindajate ning kõrgemate sõjaväelaste hinnangud Eesti ja Soome rahvusvahelise seisundi ning julgeolekuprobleemide kohta olid paljuski erinevad ja ühene ei olnud ka arusaam Eesti–Soome liidu vajadusest.

VAIDLUSED PÕHIMÖTTELISTES KÜSIMUSTES

Polkovnik Lille missiooniga algas pikem mõttevahetus Eesti ja Soome või ka Eesti–Läti–Soome sõjalise kaitseliidu sõlmimise üle. Diskuteeriti olulistest küsimustes: kas ja miks selline liit on vajalik ning kuidas seda sõlmida. **Kust võiks piiririike ähvardada oht?** Selles küsimuses olid Eesti ja Soome poliitikud, kõrgemad sõjaväelased ning domineeriv avalik arvamus enamasti ühel meelel. Peamise ohu allikaks peeti Venemaad. "Geograafia vastu ei saa!" ohkas üks Eesti diplomaat (geopoliitika mõistet Eestis veel ei tuntud).

Teatavasti põhjendasid vene valged läänes ja kommunistid idas Läänemere idaranniku haaramise vajadust Venemaa strateegiliste ja majanduslike huvidega. Laialt levitati väiteid, et Eesti ja Läti sadamad on Venemaale vajalikud kui aknad ja ukсед läände. Piiririikide iseseisvust püüti õõnestada ka ajaloolist ja ideoloogilist laadi argumentidega. Valged rääkisid ühtsest ja jagamatust Venemaast, punased aga maailmarevolutsioonist ja õhutasid piiririikide töörahvast ühinema "kogu maailma proletariaadi ainsa kodumaaga". Need argumendid leidsid uskujaid, piiririikide seisundit peeti mitmel pool ohtlikuks ning nende tulevikku ebakindlaks.

Moskva põhimõttelist hoiakut Balti riikide suhtes kajastavad kõige kokkuvõtlikumalt NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ja välisasjade rahvakomissari Vjatšeslav Molotovi sõnad, mis ta ütles Kremli läbirääkimisi pidavale Eesti delegatsioonile 24. septembri hilisõhtul 1939: "20 aastat tagasi panite meid istuma sellesse Soome "lompi". Ega te arva, et see nii võib kesta jäädavalt."²⁷

Eesti valitsusringkondades arvestati võimalust, et tulevikus võib oht ähvardada samuti Saksamaa poolt. Nagu Venemaa, nii ka Saksamaa edasist arengut peeti ettearvamatuks ning leiti, et ajalooline *Drang nach Osten* võib taas päevakorrale kerkida. 1918. aasta okupatsioon ja *Landeswehr*'i avantüürid olid kõigil

²⁶ Lepinguprojekt: Militärische Konvention zwischen den Republiken Finnland und Eesti. ERA, f. 957, n. 12, s. 106, l. 134–135.

²⁷ Molotovi–Ribbentropi paktist baaside lepinguni. Dokumente ja materjale. Toim. H. Arumäe. Tallinn, 1989, 124.

värskelt meeles ning üks diplomaat võttis rahva seas levinud arvamuse kokku sõnadega: Eestil on ikka tegemist kahe kuradiga – Venemaa ja Saksamaaga. Paaris Eesti võimude poolt 1919. aasta lõpul ja järgmise aasta algul koostatud lepinguprojektis leidub mõte – käesolev leping on sõlmitud kallaletungi puhuks Venemaa ja Saksamaa poolt. Tõsi küll, Saksa ohu aspekt kaotas Eesti välispoliitikas mõneks ajaks oma aktuaalsuse, kuid tõusis 1930. aastatel taas esile.

Erinevalt Eestist polnud Soomel Saksamaa poolt midagi karta. Enamgi veel, vabadusvõitlusest saadik oli Saksamaa nimel Soomes hea kõla. 1918. aastal vabadus(kodu)sõjas osalenud Saksa ekspeditsioonikorpuse komandör kindral Rüdiger von der Goltz oli Eestis üks odioossemaid persoone, kuid külaskäigul Soome võeti ta vaimustusega vastu. Iseäranis parempoolsed ringkonnad olid valvel, et Soome välispoliitikas ei astutaks Saksamaale ebaseeldivaid samme.

Kui Soome parempoolsed igatsesid saksa mõttekaaslaste osatähtsuse ja Saksamaa võimsuse kasvu, siis Soome pahempoolsed ringkonnad idealiseerisid Saksa sotsiaaldemokraatiat ja lootsid Saksamaa demokraatlikku arengut.

1920. aastate algul olid piiririigid mures Saksamaa ja Venemaa tiheneva koostöö pärast. Nii Berliinist kui ka Moskvast võis kuulda väiteid, et Balti riigid on Vene–Saksa koostöö arengule risuks jalus. Tallinnas ja Riias põhjustas see üksjagu muret, kuid Soomes suhtuti asjasse teisiti. Holsti ja tema mõttekaaslased hoiatasid, et Vene–Saksa koostöö võib tuua tõsiseid tagajärgi kogu Ida-Euroopale. Seevastu parempoolsed arvasid, et tugevnev Saksamaa suudab oluliselt kaasa aidata Venemaa kodanlikule ümbersünnile. Saadik Kalda iseloomustuse kohaselt arvestasid äärmusparempoolsed, et Venemaa tugevneb ngunii, liitub Saksamaaga ja hävitab Balti riigid, kuid Soome jääb tänu Saksamaa toetusele püsima.²⁸ Äärmise selgusega väljendas selliseid arvamusi Helsingi kaitseliidu ülem kindral Paul von Gerich, kes ajaleheartiklis "Kas Soome peab kuuluma Balti kaitseliitu" väitis, et Saksamaa ja Venemaa tugevnemise korral leiab Poola, Eesti ja Läti lühike vabadusunelm jubeda lõpu.²⁹

Kas oht idast on aktuaalne või on tegu tulevikukartustega? Siin oli Eesti ja Soome riigimeeste ja sõjaväejuhtide vastus erinev.

Soome kindralstaabi ülem kindral Enckell deklareeris 1920. aasta detsembris Eesti ametivennale polkovnik Lillele: lähemal ajal pole piiririikidel Venemaa poolt midagi karta, sest idanaaber lihtsalt ei suuda sõidida. Tema hinnangul oli Punaarmees ainult 350 000 meest, väejooksikuid aga terve miljon; relvastusest ja varustusest oli suur puudus; transport oli laostunud ning vägede ümberpaigutamine peaaegu võimatu; asjatundlik ohvitserkond oli hävitatud; Nõukogude Venemaa majanduslikud huvid välistasid sõja jne. Kui Venemaal võidab mõni teine riigikord, pole vähemalt kümme aastat ohtu karta.

Eesti juhtivad poliitikud ja sõjaväelased arvasid teisiti. Kindral Enckelliga toimunud jutuajamise põhjal märkis polkovnik Lill: "Nii siis läheb meie kindral-

²⁸ Kallas Helsingist 14.7.1921. ERA, f. 957, n. 11, s. 714, l. 100.

²⁹ Hufvudstagsbladet, 1921, 12. mai.

staabi ja Soome kindralstaabi ühe ja sellesama N. Venemaal oleva olukorra hindamine põhimõttelikult lahku: meie arvamine on 1) et praegune N. Venemaa jõuab sõdida ja saab sõdima esimese võimaluse juures, 2) et praegusel näol enamlus Venemaal ei püsi võimul ilma välise sõjata, 3) et hädaoht ähvardab meid praegu idast, 4) et sellepärast on tarvis kaitseleping teha. Soome kindralstaabi ülem on otse vastupidisel arvamusel ja sellega tuleb rehkendada. Rääkisime veel pikalt ja laialt teiste küsimuste üle, vahetevahel selle pea küsimuse juurde tagasi tulles. Lõppude lõpuks jäi kindral ikkagi oma arvamise juurde."³⁰

Teesi, et kommunistlik valitsus ei püsi ilma väliste komplikatsioonideta, kaitses ka kindral Laidoner. Tema arvates oli väike sõda Moskvale vajalik, et rahvahulkade tähelepanu riigi masendavalt siseolukorralt kõrvale juhtida. Sõda Poolaga ei saaks kõne alla tulla, kuid avantüüri Balti riikide vastu peeti võimalikuks.

Eesti valitsusringkondades kardeti samuti, et Venemaad võib tabada üldine korralagedus. Näiteks Jaan Poska väitis enne surma, et segadused võivad Venemaal kesta isegi aastakümneid ning nende käigus tuleb naabritel karta iga-suguseid ebameeldivusi. Kardeti sedagi, et Moskva võib kohalike kommunistide abiga organiseerida mässulisi väljaastumisi, mis annaks ajendi sekkuda naaberriikide siseasjadesse. Taga-Kaukaasias ning 1. detsembril 1924 Eestis asetleidnud sündmused kinnitasid selliste kaalutluste põhjendatust.

Kas Soome ja Eesti on võrdselt ohustatud? Sel teemal toimusid kogu aeg vaidlused. Soome poliitikud ning eriti kõrgemad ohvitserid kinnitasid sageli, et Soome geograafiline asend on märksa soodsam kui Eestil ning seega ka oht idast väiksem. Venemaale olevat kõige olulisemad Eesti ja Läti sadamad ning kui need on tema valduses, jätab Moskva Soome rahule.

Soomlased pidasid oma trumbiks ka pikemat riikluse ajalugu. Soomel oli tsaariimpeeriumi koosseisus kaugeleulatuv autonoomia, ta oli nagu omamoodi riik riigis ning seetõttu leidsid soomlased, et Venemaale peaks Soome iseseisvus olema vastuvõetavam kui Balti riikide oma. Lisaks lootsid Soome parempoolsed ringkonnad, et tugevnev Saksamaa kaitseb Soomet Moskva võimalike ambitsioonide eest. Sellistel kaalutlustel kujunes üheks Soome välispoliitika juhtmõtteks väide – Soome ei ole Balti riik.

Eesti esindajad kinnitasid, et Moskvast vaadatakse väikestele piiririikidele üsna ühtemoodi. Kui Venemaa peaks vallutama Balti riigid, siis on järjekord kohe Soome käes. Olgu majanduslike teguritega, kuidas on, kuid strateegilises mõttes on Venemaa huvid Soome suhtes selged. Venemaa on igal juhul huvitatud Petrogradi julgeolekust ja sellega seoses võib Soomel tekkida probleeme. Arusaamatusi võib sünnitada ka asjaolu, et Venemaa püüab kindlustada Põhja-Jäämerelt Atlandile liikumise vabadust.

Soomlased olid mõnikord meelitatud Nõukogude diplomaatide suust kuulnud väidetest, et ajaloolistel põhjustel ei panda Soomet Balti riikidega ühte patta.

³⁰ Lill peaministrile 20.12.1920. ERA, f. 957, n. 11, s. 106, l. 132.

Eestlased jälle kinnitasid, et seda laadi väited kujutavad endast tüüpilist *divide et impera* ilmingut ning tegelikult on Moskva poliitika Balti riikide ja Soome suhtes ühesugune.

Keda ohustab tulevane Venemaa? 1920. aastate algupoolel arvati mitmel pool, et kommunistlik režiim on hukkamisele määratud ning Venemaal peab võimule tulema mingisugune uus, valge valitsus.

Tallinnas ja Helsingis oldi põhimõtteliselt ühel meelel, et Venemaa tulevik on ebaselge, kuid sealjuures hinnati Tallinnas Nõukogude valitsuse elujõudu märksa suuremaks. 1921. aasta lõpul märkis välisminister Piip: "Meile on praegune Vene valitsus Vene valitsus, nagu seda tsaari või Kerenski oma, nn. seaduslik ollus. Meie sõbrad ei saa ikka tundest lahti, et see usurpaatorite gruppe ja ajutiselt seal, *morituri* on."³¹ Soomes, ennekõike parempoolsetes ringkondades, peeti valgete võimuletulekut Venemaal mõnda aega väga tõenäoliseks ning tehti sellest ka välispoliitikat puudutavaid järeldusi. Balti riikide suhtes leiti, et nende iseseisvus on Soome huvides seni, kuni Venemaal on võimul kommunistid, kuid valgete võimuletuleku korral olukord muutub. Soome diplomaat Urho Toivola sõnastas kõnesoleva seisukoha pooldajate väited järgmiselt: Soomele oleks kasulik, kui Venemaa saaks Balti riigid taas oma võimu alla, sest pääsu avanedes Läänemerele jätaks ta Soome rahule. Balti riikide iseseisvus pole Soome huvides – need maad on n.-ö. Venemaa kopsud ja ta peab need tagasi saama. Oma eriseisundi tõttu on Soomel lootust püsida iseseisvana, kuid Balti riikide iseseisvus oleks Soomele suurem oht kui nende sattumine Venemaa alluvusse.³²

Järjekindlalt esitas seda laadi väiteid tuntud diplomaat (saadik Pariisis ja mitmekordne välisminister) Carl Enckell. Alates 1919. aasta sügisest võitles ta kirglikult Soome ja Balti riikide lähenemise vastu, kinnitades, et see on olevikus ning eriti tulevikus kardetav. Tema peamine argument oli: Entente'i valitsused on kindlad, et bolševike kukutamine on vaid aja küsimus, et Venemaa peab saama pääsu Läänemerele ning et tuleb leida Venemaa riiklike huvide ja Baltimaade enesemääramisõiguse kooskõlastamisviis, kusjuures igasugune Soome-poolne püüe neid seisukohti muuta tuleb tagasi tõrjuda.³³

Muide, ka K. G. Mannerheim leidis, et valge Venemaa taassünni puhul oleks Soomele parem, kui Eesti kuuluks Vene impeeriumi koosseisu. Tema suhtumist Eesti Vabariiki iseloomustab asjaolu, et ta ei võtnud vastu Vabadusristi.

Eesti poliitikud olid kindlad, et Venemaa kui suurriigi välispoliitilised huvid põhimõtteliselt ei muutu, olgu seal võimul kes tahes. Igasugused kuuldused Soome eelisasendist on ainult taktikaline mäng ning lootused valgete peatsele võimuletulekule ning nende erilisele heatahtlikkusele on Soome suhtes illusoorised.

³¹ Piip Kaldale 30.12.1921. ERA, f. 957, n. 1, s. 94, l. 44.

³² Toivola välisministrile 2.12.1920. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 28.

³³ Enckell Pariisist 20.9.–24.9.1919. KA, J. H. Vennolan kokoelma, k. 26.

Kas Eestil on iseseisva riigina tulevikku? Niisugune küsimus tõstatati seetõttu, et 1920. aastate algul peeti Vene või ka Vene–Saksa ohtu Balti riikidele mõnikord lausa fataalseks. Lisaks välispoliitilistele teguritele seati Eesti iseseisvuse võimalus kahtluse alla ka muudel põhjustel. Eesti olevat nimelt liiga väike ja majanduslikult nõrk, tal ei piisavat rahvuslikku haritlaskonda ega iseseisvaks riikluseks vajalikke spetsialiste. Mitme maa parempoolsetes ringkondades peeti Eestit sisepoliitiliselt ebastabiilseks poolbolševistlikuks riigiks, kus ei austata eraomandit. Viimast väidet põhjendati muidugi Eesti 1919. aasta maaseadusega, mida rahvusvahelises avalikkuses laialt kritiseeriti.

Millegipärast võis just Rootsis kohata sügavat pessimismi Eesti tuleviku suhtes ja seda püüti sisendada ka soomlastele. Veel 1925. aasta lõpul küsis Rootsi saadik Helsingis Carl Hamilton president Lauri Kristian Relanderilt imestunult, kas Eesti ja Läti eksisteerimisega saab üldse arvestada. Ei president ega välisminister Karl Gustaf Idman polnud tema arvamusega nõus.

Soome parempoolsete ringkondade pessimistlikud vaated Eesti tulevikule ei iseloomustanud siiski kunagi kogu ühiskonda. Soome avalikkuses mõisteti Eesti majanduslikke, sise- ja välispoliitilisi raskusi, mitmesuguste vastuolude ja tüliküsimuste puhul kritiseeriti valitsust ja eestlasi ajuti vägagi teravalt, kuid kõik see ei tähendanud Eesti iseseisva arengu võimaluste eitamist. Paljud soomlased, eriti Holsti ja tema mõttekaaslased, aitasid ka rahvusvahelisel areenil Eesti mainet tõsta.

Missugused riigid peaksid loodavasse liitu kuuluma? Eesti valitsus vastas sellele küsimusele kategooriliselt: kõik riigid Soomest Poolani. Tallinnas leiti, et need maad on sajandite vältel kokku põrganud Venemaa laiutamistungiga ning olevikule ja tulevikule mõeldes peaks nende kaitsealane koostöö olema täiesti loomulik. Nagu märgitud, pidas Eesti valitsus Eesti–Soome või Soome–Eesti–Läti liitu vaid vaheetapiks lõppeesmärgi saavutamisel.

Soome seisukoht oli selles küsimuses ebajärjekindel ja mõnede poliitiliste jõudude puhul ka muutlik. Põhimõtteliselt oli selge, et üksnes väikeriikide liit jääb nõrgaks ning Poola osalemine Balti liidus on soovitav. Samas aga oli Poola maine Helsingis üsna kehv. Poolale heideti ette sisepoliitilist nõrkust, mitmete muulastega asustatud alade lülitamist riigi koosseisu, välispoliitika avantüristlikku iseloomu, pingelisi vahekordi naabritega ja muud. Soome poliitilised jõud süüdistasid Poolat igaüks isesugustes pattudes. Pahempoolsed ringkonnad leidsid, et Poola osalemise korral võib Balti liit omandada agressiivse iseloomu. Kardeti nimelt, et Poola välispoliitika on liigselt Nõukogude-vaenulik ning seega konflikt idanaabriga võimalik. Parempoolsetele ringkondadele oli sobimatu Varssavi poliitika Saksamaa suhtes. Teatud pingementidel olid parempoolsed valmis seda asjaolu siiski unustama ja Poola sõjalist tugevust ning kindlaid Nõukogude-vastaseid seisukohti arvestades minema koos Varssaviga.

Soomlaste suhtumine Leedusse oli üsna heatahtlik ning Poola käitumine Vilniuse suhtes mõisteti hukka. Ka Eesti valitsus ei ignoreerinud Leedut, kuid oli valmis temaga koostööks vaid Poolale vastuvõetavates piirides.

Kas Soome–Eesti–Läti liidul on sõjalist tähtsust? Selles osas ei olnud soomlastel ühest seisukohta. Parempoolsed poliitikud ja kõrgemad ohvitserid eesotsas kindral Enckelliga olid arvamusel, et Balti riigid on väikesed ja sõjaliselt nõrgad ega suuda sõja korral Venemaaga Soomet oluliselt abistada. Oli kuulda ka väiteid, et sõjaline või poliitiline liit Balti riikidega võiks Soomele tuua enam kahju kui kasu ning kiskuda riigi temale võõrastesse konfliktidesse.

Samal ajal leidus poliitikuid, eriti keskparteides, kes nagu eestlasedki arvasid, et Venemaal valitseva üldise laose ja transpordiraskuste tõttu suudavad Soome ja Balti riigid idanaabri võimalikule kallaletungile üheskoos vastu astuda. Juhul kui Soome ja Balti riikide vahel valitseksid kindlad liidusuhted, alustaksid Eesti väed kallaletungi korral kohe pealetungi Petrogradi suunal ning kergendaksid sellega Soome olukorda. Läbirääkimistel soomlastega meenutati Eesti sõjaväe edukaid operatsioone Vabadussõja ajal ja rõhutati vajadust teha koostööd Läti ning võimalikult ka Poolaga.

Soome ja Balti riikide sõjalise koostöö vormistamise liidulepinguna suhtusid eestlased ja soomlased põhimõtteliselt erinevalt. Eesti valitsus taotles juba 1919. aasta lõpust alates nii Soomega kui ka lõunapoolsete piiririikidega poliitilist ning sõjalist koostööd tagavate lepingute sõlmimist. Lähtuti seisukohast, et sõjaline kaitseliit pole vajalik üksnes agressiooni tagasilöömiseks, vaid kõigepealt selle ärahoidmiseks. Valitsus ja sõjaväe juhtkond olid veendunud, et kallaletung isoleeritud väikeriigile on tõenäolisem kui kindlakujuliste lepinguliste kohustustega seotud riikide grupele.

Eesti poolt 1920. aastate algul naabritele esitatud liidulepingu projektides nähti ette lepinguosaliste riikide ühine sõjategevus agressori vastu juhul, kui üks neist omapoolse provokatsioonita langeb kallaletungi ohvriks ning ettenähtud lepitusprotseduuriga ei suudeta konflikti reguleerida. Seega lähtus Eesti nn. automaatse abistamise printsiibist. Samal ajal nõuti ka Soomelt selget vastust küsimusele, kui kaugelt on Soome valmis Eesti suhtes minema.

Eesti valitsust, eriti välisminister Piipu, rõhus Soome positsiooni ebamäärasus. Jutuajamisel Vennola ja Holstiga 20. mail 1921 rõhutas Piip: "Meie peame vähemalt teadma, millega meil rehkendada tuleb, kas oleme häda korral üksinda, ehk on meil mingit toetust, ja ka kelle käest, loota. Selge vastus on oluline. Meie suudame ka ilma liiduta läbi saada, kuid meil peab liidu võimatus selge olema, et sellekohaselt oma poliitikat kas muuta ehk sisse seada." Välisministri arvates pidid nii Eesti kui ka tema võimalikud vaenlased teadma, kas ühele Balti riigile kallaletungimise korral jäävad teised erapooletuks või ei ning milles seisneb võimalik toetus. Holsti vastas, et Soome on huvitatud Eesti saatusest, kuid sellele küsimusele ei olewat võimalik selget vastust anda.³⁴

Eesti riigimehed ja diplomaadid kuulsid kümneid kinnitusi, et Soome on huvitatud Eesti iseseisvusest, sest see aitab toetada ka Soome julgeolekut, kuid liidulepingu asemel soovitasid soomlased faktilist kaitsealast koostööd. Näiteks

³⁴ Piibu *pro memoria* "Läbirääkimised Soomega 17. V–21. V 1921". ERA, f. 957, n. 5, s. 40, l. 5.

kinnitas president Ståhlberg 19. mail 1921 Piibule, et sõjalise lepingu sõlmimise-
sega on raskusi, kuid Eesti–Soome sõjaline koostöö on võimalik ka lepinguta,
sõjaministeeriumide ja kindralstaapide töö koordineerimise kaudu. Välja tuleks
töötada ühine kaitseplaan, samuti sõjaväe organiseerimise ja varustamise
kavad.³⁵ Samasuguseid mõtteid avaldasid Eesti esindajatele Vennola, Holsti ja
teised Soome juhtivad poliitikud, kuid tegelikkuses ei tahtnud ka kõnesolev
koostöö kuidagi vedu võtta. Tänu kindral Kaarlo Edvard Kivekäsele suudeti
teatud määral koordineerida vaid rannakaitse alast tegevust, mis arenes eriti
jõudsalt 1930. aastatel.³⁶

Tõsi küll, Soome ja Balti riikide lähenemisest huvitatud poliitikud kinnitasid,
et Eesti–Soome kaitsealane koostöö soodustaks liidulepingu sõlmimist tulevikus.
On küsitav, kui tõsiselt soomlased ise sellist võimalust uskusid. Hiljem kirjutas
tookordne Eesti saadik Helsingis Aleksander Hellat resigneerunult: "See on
soomlaste vana laul, et meie vahel ei tarvitse lepingut, meie tuleme kui üks mees.
Mina tänan niisuguse lubaduse eest, aga parem on, kui nad seda ikka kirjalikult
ka annavad. Ma tunnen väga hästi soomlaste tagamõtet, s.o. mitte midagi kirjali-
kult lubada, et häda korral näha, kuidas talitada."³⁷

**Kas ja missugustel tingimustel oli Eesti valmis Soomele sõjalist abi osu-
tama,** s.t. alustama sõjategevust Venemaa vastu? Naaberriigi kaitseks agressorile
sõja kuulutamine on igale riigile ülimalt tõsine probleem. Eesti–Soome sõjalise
kaitselepingu eksisteerimise korral oluks see loomulik. Kuid ka tingimustes, kus
siduv leping küll puudus, kuid selle sõlmimine näis reaalne, andis Eesti valitsus
Soomele selgesti mõista, et Eesti on valmis Soome toetuseks relvad käiku
laskma.

13. jaanuaril 1922 fikseeris Soome välisminister Holsti: "Kui Venemaa, vastu-
pidiselt kõikidele ootustele, alustaks lähitulevikus sõda Soome vastu, oleks Soome
isoleeritud seisundis ja vaenutegevuse vältel oleks väga raske saada abi teistelt
Venemaa läänenaabritelt peale Eesti."³⁸ 25. jaanuaril kordas ta sama seisukohta:
"Võib ütelda, et Eesti riigimeestest on kogu aeg tunda, et Vene kallaletung Soomele
ei saa Eestit jätta erapooletuks. Põhjuse selliseks järelduseks annavad Soome ja
Eesti valitsuse vahel korduvalt toimunud läbirääkimised."³⁹

Eestlaste ja soomlaste **suhtumine Skandinaaviasse** ei olnud ühesugune.
Teatavasti pöördusid nii Soome kui ka Eesti iseseisvusvõitluse käigus abilootu-
sega Skandinaaviamaade, eeskätt Rootsi poole. Kuigi Balti riikide iseseisvus
kommunistliku Venemaa kõrval vastas Rootsi huvidele, ei peetud Stockholmis
lähemat koostööd nendega võimalikuks. Eesti valitsusele oli pärast tagasi-
hoidlikke pinnasondeeringuid asi selge – lootust, et Rootsi astuks reaalsemaid

³⁵ Samas, l. 4.

³⁶ Lähemalt vt.: **Leskinen, J.** Vaiettu Suomen silta, 25–315.

³⁷ Hellat Helsingist 15.12.1925. ERA, f. 957, n. 12, s. 529, l. 89.

³⁸ Holsti *pro memoria* 13.1.1922. UMA, 12 A 9.

³⁹ Holsti *pro memoria* 25.2.1922. UMA, 12 A 9.

samme Eesti iseseisvuse toetamiseks, ei maksa hellitada ning poliitilisest või kaitsealasest lähenemisest ei tasu Stockholmis juttugi teha.

Soome välispoliitikas etendasid Skandinaaviamaad seevastu üsnagi kaalukat osa. 1920. aastate algupoolel vaatasid Soome poliitikud sageli ühe silmaga lääne, teise silmaga lõuna poole. Suur enamik soomlasi eelistanuks Balti–Poola suuna asemel lähenemist Skandinaaviale. Sellise orientatsiooni poolt rääkisid ajaloolised ja geograafilised tegurid ning kultuuriline lähedus. Soomlased olid harjunud nägema Rootsis vanemat venda ja lootsid temale vajaduse korral ka tugineda. Kuid mis kõige olulisem – Rootsiiga liitumine olnuks ohutu seetõttu, et Soomet poleks kistud võõrastesse konfliktidesse. Soomlased uurisid Stockholmis küll ametlikult, küll mitteametlikult kaitsealase koostöö võimalusi, kuid said enamasti tõrjuva vastuse.

Eesti valitsus oli häiritud Soome võimalikust lähenemisest Skandinaaviale, sest see põhjustanuks jähnenemist suhetes Balti riikidega. Eesti diplomaadid kinnitasid Helsingis ikka ja jälle, et konflikti puhul Venemaaga pole Soomel Rootsist relvaabi loota, kuid Eesti on valmis vajaduse korral sekka lööma.

Skandinaavia riigid omalt poolt hoiatasid Soomet Balti riikidele ja Poolale lähenemast. Eesti suhtes käitus Rootsi nagu koer heintel – ise ei söönud, aga teistele ka ei lubanud. Wilhelm M. Carlgren märgib tabavalt oma ülevaates Rootsi ja Baltikumi suhetest maailmasõdade vahelisel ajal, et Rootsi seisukohast vaadates ei tohtinud Soome oma tulevikku kaalule panna, liitudes kõige nõrgemate Läänemere maadega.⁴⁰

Tüüpiline oli Rootsi peaministri Hjalmar Brantingi hoiatus Holstile: "Meie, rootslased kõikidest parteidest, oleme suurima huviga jälginud suhteid, mis näivad kujunevat Soome ja uute lõunapoolsete riikide vahel. Seejuures ei sooviks ma kuidagi varjata, et see huvi on segatud kasvava rahutusega, sest arvukate teadete järgi otsustades on need kujunemas liitlussuheteks, mis tekitavad meis murelikkust, sest need võivad Soome võõraste ja kaugete huvide pärast viia suurimasse hädaohtu."⁴¹

Erinevalt eestlastest ei kaotanud soomlased lootust, et pikapeale toimub Rootsi välispoliitikas nihe, mis võimaldab Soomes ametlikult rääkida Skandinaavia orientatsioonist. Tõepoolest hindas Rootsi sõjaväe juhtkond kõrgelt Soome rolli Rootsi julgeoleku tagamisel ja tasapisi uuriti koostöövõimalusi.⁴² Kuigi Rootsi poliitiline juhtkond jäi selles osas tagasihoidlikuks, deklareeris Soome valitsus 5. detsembril 1935 Eduskunnale, et Soome välispoliitika oluliseks eesmärgiks on koostöö Skandinaavia riikidega Põhjamaade neutraliteedi ühiseks kaitsmiseks, seega kuulutati välja orientatsioon Skandinaaviale.

⁴⁰ Carlgren, W. M. Rootsi ja Baltikum. Maailmasõdade vahelisest ajast sõjajärgsete aastateni. Tallinn, 1995, 14.

⁴¹ Brantingi üleskirjutus jutuaajamisest Holstiga 8.3.1922. Riksarkivet Stockholmis (RA), UM 1920. års dossiersystem. HP vol. 966.

⁴² Turtola, M. Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940. Porvoo, 1984.

Eestlased ja soomlased püsisid erinevatel positsioonidel ka **sõjalise liidulepinguni jõudmise küsimuses**. Eestlased nõudsid kiiret ja otsustavat tegutsemist. Valitsus oli nimelt veendunud, et kõigepealt tuleb asjaosaliste riikide vahel sõlmida põhimõtteline siduv leping, mis kohustaks osapooli üksteist abistama kas agressiooniohu või otsese kallaletungi korral. Koostöö üksikasjad ning kõik tehnilised küsimused kooskõlastatakse seejuures alles pärast põhilepingu allakirjutamist valitsuste ja kindralstaapide vaheliste lisakokkulepetega. Tallinnas leiti, et sõjalise koostöö kõigi detailide läbiarutamine ja täpsustamine võib võtta üsna palju aega, kuid siduva lepingu sõlmimine kunagi tulevikus on lubamatu. Nimelt jätaks see Moskvale mulje, et Soome, Balti riikide ja Poola sõjalis-poliitilisest koostööst naguini asja ei saa, ning annaks Nõukogude diplomaatiale võimaluse õhutada asjaosaliste riikide vahelisi vastuolusid ja liidu sõlmimine nurjata.

Eestlastele ei olnud lepingu vorm eriti oluline, peatahtsaks peeti vastastikuste kohustuste kindlat fikseerimist. Eesti pool oluks rahul ka sellise lepinguga, mida avalikult välja ei kuulutata ning mis parlamendis ratifitseerimisele ei kuulu.

Soome valitsus seevastu ei pidanud liidu sõlmimist lõunapoolsete riikidega oma välispoliitiliseks prioriteediks ning suhtus sellega seotud küsimuste kompleksi äärmise ettevaatusega. Valitsuse poliitikat iseloomustavad sõnad: kõhklev, äraootav, viivitav ja põiklev. Ka Balti liidu veendunud pooldajad, nagu Holsti, rõhutasid korduvalt, et enne siduva liidulepingu sõlmimist tuleb koostöö kõik detailid hoolega kooskõlastada. Ent soomlastele ei olnud ka salalepingu tee vastuvõtmatu. Nende kinnitusel sai lepingul olla reaalne väärtus vaid siis, kui see on parlamendis ratifitseeritud ning avalikkuse poolt heaks kiidetud.

Just see küsimus – avalikkuse ning Eduskunna suhtumine võimalikku liidulepingusse Balti riikidega – valmistas Holstile ning tema mõttekaaslastele palju peamurdmist, sest Soomes oli selles osas konsensuse saavutamine raske või isegi võimatu.

Mõistagi lähtub iga riigi välispoliitika riiklikest ja/või rahvuslikest huvidest, kuid sageli juhtub, et poliitilistel jõududel või parteidel on riiklikest huvidest ning esmajoones nende kaitsmise meetoditest erinev arusaam. Mis puutub Eesti Vabariiki, siis 1920. aastate esimesel poolel valitses ühiskonnas välispoliitika põhiprintsiipide osas ilmne konsensus, sest alates parempoolsetest ja lõpetades sotsiaaldemokraatidega parteide vahel suuri põhimõttelisi lahkavusi ei olnud. (Kommunistid ning nendega seotud grupeeringud ei tulnud muidugi arvesse.) Välispoliitika valdkonnas tuli ajuti ette teravatki poleemikat, kuid see puudutas kas taktikalisi küsimusi või tulenes parteipoliitilisest võitlusest, poliitikutevahelistest vastuoludest ja nende ambitsioonidest.

Soome poliitiline maastik oli Eesti omast hoopis erinev. Sisepoliitilised vastuolud olid palju teravamad ning see kajastus ka välispoliitikas. Peaminister Vennola ütles kord Eesti saadikule: on ime, et sügavatest vastuoludest lõhestatud ühiskond üldse koos püsib.

Teatavasti jagunes Soome ühiskond 1918. aastal vabadus(kodu)sõja ajal teravalt "valgeteks" ja "punasteks" ning selline jaotus andis end veel kaua tunda.

Võitjate ja kaotajate huve polnud võimalik ühitada, vahekorrad olid kohati nii teravad, et Oskar Kallas nimetas neid õudseks.

Kuigi kaotajate poolel seisnud Soome Sotsiaaldemokraatlik Partei (SDP) eemaldus kommunistidest ning kujunes läänelikuks sotsialistlikuks parteiks, erinesid tema välispoliitilised tõekspidamised oluliselt nn. kodanlike parteide vaadetest. Kõigepealt hindasid sotsiaaldemokraadid Nõukogude Venemaa poliitikat Moskva sõnade, mitte tegude põhjal, seega ebaadekvaatselt. Nad arvasid, et juhul kui idanaabri suhtes aetakse korrektset ning heanaaberlikku poliitikat, pole Soomel midagi karta.

Samasugustest tõekspidamistest lähtusid sotsiaaldemokraadid ka Balti liidu loomise puhul. Et liidu loomine oli Moskvale vastuvõtmatu, oli see ka Soome sotsiaaldemokraatide meelest kahtlane üritus. Kardeti, et liit võib omandada agressiivse iseloomu, eriti kui selles osaleks Poola. Soome–Eesti–Läti liiduga oleksid SDP liidrid Väinö Tanner, Hannes Ryömä, Väinö Voionmaa jt. nõustunud, kuid nad pidid selleski osas arvestama partei lihtliikmete vaadetega.⁴³

Ka nn. kodanlike parteide välispoliitilised arusaamad polnud ühtsed, kesk- ja paremparteide vahel oli ilmne veelahe. Võrreldes Eesti parempoolsetega olid Soome paremparteid – Rahvuslik Koonderakond ja Rootsi Rahvapartei – märksa konservatiivsemad. 1918. aastal püüdsid nad Soomet muuta Saksamaaga seotud kuningriigiks, monarhistlikud vaated püsisid parempoolsete seas kauemgi.

Pahem- ja paremjõudude terava konfrontatsiooni tingimustes kuulus keskeraakondadele – Maaliidule ja Rahvuslikule Eduerakonnale – oluline ühiskonda tasa-kaalustav roll. Eestisse suhtus kõige sõbralikumalt rahvuslikult meelestatud maa-rahvast ühendav Maaliit. Maaliitlased olid väga kriitilised nii soomerootslaste kui ka Rootsi riigi suhtes ning eelistasid Skandinaavia orientatsioonile Balti suunda. Maaliidu ridades leidis rohkesti hõimuaadete pooldajaid, suurt muret tunti karjalaste saatuse pärast.

Rahvuslikule Eduerakonnale olid omased liberaalsed tõekspidamised, kõrgelt hinnati vabariiklikku ja demokraatlikku riigikorda, välispoliitikas orienteeruti Entente'i riikidele, väärtustati Rahvasteliidu tegevust ning suhtuti sõbralikult Balti riikidesse. Ka teenekas välisminister Holsti (oli 1919–1922 välisministriks neljas valitsuses) kuulus Eduerakonda. Oma kindla Entente'i orientatsiooniga, Saksa-vastasuse ja koostöövalmidusega Balti riikide suhtes oli ta parempoolsete poliitikute silmis ebameeldiv ja isegi vihatud persoon. Holstil oli oma välispoliitiliste tõekspidamiste realiseerimine raske, sest Eduskunnas olid jõuvahekorrad selleks ebasoodsad. Märtsis 1919 toimunud valimistel olid sotsiaaldemokraadid saanud 80, Maaliit 42, Koonderakond 28, Eduerakond 26, Rootsi Rahvapartei 22 ja Kristlik Töölispartei 2 kohta. Et sotsiaaldemokraadid 1926. aastani valitsuses ei osalenud, siis kuulus hulk aastaid juhtroll Maaliidu ja Eduerakonna koalitsioonile. Kuid keskerakondadel oli Eduskunnas kokku vaid 68

⁴³ Arumäe, H. Võitlus Balti liidu loomise ümber, 75.

kohta 200-st ning seega pidid nad sageli leidma kompromissi kas parempoolsete või sotsiaaldemokraatidega.

Selline sisepoliitiline tagapõhi mõjutas mitmete aastate jooksul Soome valitsuse välispoliitikat ning eriti Eesti–Soome suhete arengut.

LÄBIRÄÄKIMISED KOLMIKLIIDU LOOMISEKS

1921. aasta algupoolel pidasid Tallinn, Riia ja Helsingi intensiivseid läbirääkimisi kolmikliidu loomiseks. Kuigi Eesti ja Läti vahel oli äsja olnud terav piirikonflikt ning suhted olid ikka veel pingelised, mõistsid mõlemad valitsused kaitselepingu sõlmimise vajadust. Läti valitsus nõustus Eesti taotlusega, et loodava liiduga ühineks ka Soome.⁴⁴

Vastavalt Tallinnast saadud instruksioonidele pidas saadik Oskar Kallas Helsingis väsimatult läbirääkimisi Soome presidendi, valitsuse liikmete, parteiliidrite ja ajakirjanikega. Samal eesmärgil viibis Helsingis ka endine Eesti sõjaminister August Hanko.

Soome saatkond Tallinnas informeeris oma valitsust Eesti valitsuse välispoliitilistest kaalutlustest ning Soomele lähenemise püüetest. 1921. aasta mai algul kirjutas Erkki Reijonen: "Viimasel ajal olen pannud tähele, et Eesti valitsusringkondades on eriline soov Soomele lähenemiseks. See erakordne sõbralikkus, mida näiteks allakirjutanule on korduvalt osutatud, ei tulene minu arvates üksnes sellest, et olen praeguse valitsuse ametisoleku ajal isiklikult üha enam tutvunud juhtivate meestega, vaid sõbralikkus Soome suhtes tuleneb lisaks hõimusuugulusele ka eriti veel vajadusest saada Soome poolt tuge kusagilt ähvardava ohu või täbara olukorra puhul."⁴⁵

Eesti välisminister Piip viitas vestluses Reijosega bolševike poolt ähvardavale ohule ja väitis, et väikeriike võib tabada Gruusia saatus. Riigivanem Konstantin Päts meenutas kahetsedes, et 1918. aastal ei õnnestunud Eesti ja Soome liitriigi loomine. Reijose hinnangul taotles Eesti 1921. aasta kevadel sõjaväelise koostöö lepingu ja muidugi ka kaubanduslepingu sõlmimist.

Samaaegselt saadik Kaldaga õhutas Helsingis Soome ja Eesti riigi koostöö mõtet Läti saadik Kārlis Zariņš. Huvitaval kombel leidsid Kallas ja Zariņš endale mõttekaaslase Itaalia saadikus Giulio Marchetti-Ferrantes, kes pidas Soome, Eesti ja Läti liidu loomist loomulikuks ja vajalikuks. Kallas pöördus Itaalia saadiku poole, et too soovitaks Holstil sõlmida sõjaline konventsioon Eestiga. Kui Holsti küsis, milline on Marchetti-Ferrante enda arvamus, siis avaldas Itaalia saadik oma reserveeritud suhtumist Poolasse ja soovitas kõigepealt sõlmida

⁴⁴ Arumäe, H. Piirikonfliktist liidulepinguni. Mõnda Eesti–Läti suhete ajaloost. – Looming, 1995, 8, 1114–1137.

⁴⁵ Reijonen Tallinnast 12.05.1921. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 29.

Soome–Eesti–Läti liidu, millega hiljem ühineksid ka Leedu ja Poola.⁴⁶ Itaalia saadiku nõuanne Kaldale oli: "Piip, Holsti ja Meierovics tulgu ses asjas võimalikult veel juunikuus kokku."⁴⁷

Nii Eesti kui ka Läti saadiku hinnangul oli Helsingis 1921. aasta kevadeks suhtumine Soome ja Balti riikide koostöö vajadusse muutunud. Kallas ja Zariņš juhtisid tähelepanu nihetele just parempoolsete ringkondade vaadetes. Põhjuseks pidasid nad Soome–Rootsi konflikti Ahvenamaa kuuluvuse pärast. Nii see ka oli.

Teatavasti tekkis seoses Soome iseseisvumisega Ahvenamaa rootsikeelses elanikkonnas tugev separatistlik liikumine ning Rootsi püüdis saari oma territooriumiga liita. Et Soome–Rootsi läbirääkimistel tulemusteni ei jõutud, anti otsustamine Rahvasteliidu pädevusse. Juunis 1921 otsustas Rahvasteliidu nõukogu, et Soome suveräänõigus Ahvenamaale pole vaidlustatav, kuid Soome valitsus on kohustatud sealsele elanikkonnale andma teatud tagatisi.

Ahvenamaa konflikt ei mõjutanud mitte üksnes Soome ja Rootsi riiklikke suhteid, vaid ka mõlema maa avalikkust. Kibestumus ja meelepaha naabri suhtes oli mõlemas riigis suur. Sellises olukorras olid mõnedki Soome poliitikud, kes muidu pöördunuksid näoga lääne ja seljaga Balti riikide poole, sunnitud tegema sõbralikke žeste ka lõuna suunas. Nimelt polnud Soomele vastuvõetav üheaegne täielik poliitiline isoleeritus nii Skandinaaviamaadest kui ka Balti riikidest. See asjaolu ilmnis eriti 1921. aasta kevadel ja suvel, s.o. just siis, kui päevakorral oli Soome–Eesti–Läti kolmikliidu loomise võimalus.

Kuigi Soome välisministri Holsti Balti-poliitika oli ettevaatlik ja jäi niisuguseks, toimus selles 1921. aasta algupoolel siiski ilmne nihe. Märtsi algul deklareeris ta Rootsi saadikule Johan Erik Hultmanile selge sõnaga: "Mingist Balti riikide ja Soome liitumisest ei saa olla juttugi."⁴⁸ 1921. aasta maikuus kõneles Holsti nii Rootsi saadikule kui ka teiste riikide diplomaatidele hoopis teist keelt. Ta viitas korduvalt Soome valmisolekule koostööks Balti riikidega ning teatud tingimustel ka võimalusele sõlmida liit kõigepealt Eestiga.

Arvestades Soome parempoolsete ringkondade välispoliitilistes töekspidamistes toimunud nihkeid, mida saadik Kallas oma ettekannetes kujutas võimaliku liigagi soodsana, alustas välisminister Piip tõsist aktsiooni Soome kaasa-tõmbamiseks tookord loomisel olevasse Eesti–Läti sõjalisse liitu. Eesti valitsuse seisukohti põhjendas ta lähemalt Soome välisministrile saadetud isiklikes kirjades.⁴⁹ Piip kinnitas, et Moskva teostab piiririikide suhtes oskuslikult *divide et impera* poliitikat, õhutades majanduslike hoobade abil nendevahelisi vastuolusid. Kuigi Venemaa poolt pole esialgu otsest aktsiooni karta, on vaja mõelda ettevaatusabinõudele. Moskva vastu tuleb luua ühine diplomaatiline rinne, mis

⁴⁶ Zariņš Helsingist 27.5.1921. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs Riias, 2574. f., 3. apr., 104. l.

⁴⁷ Kallas Helsingist 27.5.1921. ERA, f. 957, n. 11, s. 714, l. 14.

⁴⁸ Hultman Helsingist 3.3.1921. RA, UM 1920. års dossiersystem. HP vol. 964.

⁴⁹ Piip Holstile 18.4.1921. KA, Rudolf Holstin kokoelma, k. 30; Piip Holstile 19.5.1921. KA, J. H. Vennolan kokoelma, k. 45.

rajaneb ühendatud relvajõududel. Selleks aga on vaja jõuda sõjalise konventsiooni suhtes kindlale otsusele. "Ma olen arvamusel, et Soome–Eesti alliansi loomine on paratamatu ning praktiline vajadus," rõhutas A. Piip.

17.–21. maini 1921 viibis Piip Helsingis ja pidas eeltoodud seisukohtade vaimus läbirääkimisi presidendi, peaministri, välisministri ja teiste poliitikutega. Ta kinnitas, et Eesti ja Läti sõjalise konventsiooni sõlmimine on juba otsustatud. Enne sellele allakirjutamist tahaks Eesti valitsus teada, kas Soome soovib sellega kohe liituda või peab lepingu tekstis vajalikuks muudatusi, mis kergendaksid tema hilisemat ühinemist Eesti–Läti lepinguga.⁵⁰

Missugune oli Soome juhtivate poliitikute suhtumine asjasse? Nii president kui ka ministrid olid ühel meelel: poliitiline ja sõjaline koostöö Eesti ja Lätiga on Soome huvides, kuid selle realiseerimine põrkub olulistele raskustele. J. H. Vennola toonitas järjekordselt, et ta isiklikult ja tema arvates ka kogu valitsus peab sõjalise lepingu sõlmimist vajalikuks ning tegutseb selle realiseerimise suunas. Samas tuli Vennola taas välja argumentidega, mida Soomes esitatakse kaitselepingu sõlmimise vastu: Eesti ja Läti ei suuda Soomet toetada; need riigid on sisemiselt nõrgad ning nende tulevik välja kujunemata; Eduskunna parem ja vasak tiib ei poolda Balti riikidega liitumist. Piip vaidles kuuldud väidetele vastu ja lõpuks kinnitas ka peaminister, et ta on liidu sõlmimise asjus optimist, ning lubas, et Soome valitsus "omalt poolt küsimuse Soomes käima paneb", et hiljem Eesti–Läti lepinguga liituda.⁵¹

19. mail oli Piibul jutuajamine president Ståhlbergiga. Viimane pidas Soome poliitilist ja majanduslikku koostööd Balti riikidega tingimusteta vajalikuks ja soovitas Skandinaavia eeskujul korraldada kõnesolevate riikide välisministrite perioodilisi konverentse, kus arutataks ühist huvi pakkuvaid küsimusi, nagu Venemaaga sõlmitud rahulepingute täitmine ja koostöö Rahvasteliidus. Piip kinnitas, et Eesti valitsus peab just sõjalise konventsiooni sõlmimist äärmiselt tähtsaks, sest ühisel poliitikal on ainult siis väärtus, kui teatakse, et selle taga seisab arvestatav jõud. Polegi nii oluline, mis on lepingus kirjas, kuid tähtis on see, et kirjas on midagi, mis kohustab riike hädaoahu puhul võimaluste piires naabrit aitama. Ståhlberg oli selle seisukohaga küll nõus, kuid lootis tegelikust koostööst samasuguseid tulemusi kui vormilisest lepingust. Siiski lubas ta ka vormilise lepingu sõlmimise päevakorda võtta.

Välisminister Piip kohtus teistegi Soome poliitikutega, selgitas Eesti majanduslikku ja sisepoliitilist olukorda ning põhjendas Soome ja Eesti poliitilise koostöö vajadust. Koonderakonna üks juhte, Lauri Ingman, keda Piip nimetas "meie peavastaseks", deklareeris, et tema partei olevat Eesti ja Soome kaitseliidu poolt, kuid nad on selles küsimuses tagasihoidlikud, sest kardavad vihastada tulevast valget Venemaad.

⁵⁰ Piibu *pro memoria* "Läbirääkimised Soomega 17. V–21. V 1921". ERA, f. 957, n. 5, s. 40, l. 3–6.

⁵¹ Samas, l. 5.

20. mai õhtul kohtus Piip veel kord Vennola ja Holstiga. Holsti märkis, et juhul kui Eestile kallale tungitakse, ei jää Soome ükskõikseks, ja viitas Soome abile Vabadussõja päevil. Ta kinnitas Piibu poolt formuleeritud seisukohta, et vastastikune vabatahtlike saatmine on juba kokku lepitud ja otsustatud.

Piip jäi Helsingi-visiidiga rahule. Soome juhtivad poliitikud kiitsid Eesti–Läti sõjalise liidu loomise heaks ja andsid mõista, et teatud eelduste kujunemisel ühineb sellega ka Soome. Lisaks leppisid Piip ja Holsti kokku, et Eesti ja Soome välisministeerium töötavad Venemaal puudutavates küsimustes tihedas kontaktis. Nähti ette informatsiooni vahetamine ja Moskva suhtes astutavate välispoliitiliste sammude kooskõlastamine.

Holsti informeeris kõnesolevast kokkuleppest ka Rootsi saadikut Hultmani. Saadud informatsiooni Stockholmi edastades kasutas saadik isegi terminit *Soome–Eesti koostööleping*.⁵² Nähtavasti oli siiski tegu suulise nn. džentelmenliku kokkuleppega.

26. mail 1921 otsustas Eesti valitsus Piibu ettepanekul sõlmida sõjalise kaitselepingu Lätiga ja saavutada Soome liitumine sellega. Samas peeti võimalikuks lepingu laiendamist ka Leedule, kuid ainult juhul, kui see ei riku Eesti vahekorda Poolaga. Tegelikuses oli selline võimalus välistatud.

7. juulil kirjutatigi Tallinnas alla Eesti–Läti vastastikuse kaitse lepingule ja selle lisana kindralstaapidevahelisele kokkuleppele.⁵³ Kohe seejärel jätkas Kallas Helsingis läbirääkimisi Soome ühinemise üle, kuid esialgu tulutult.

RAUD ON KUUM, VAJA TAGUDA!

1921. aasta sügisel puhkes Ida-Karjalas ulatuslik ülestõus kommunistliku režiimi terroripoliitika vastu. Moskva administratsioon kihutati laiadelt aladelt minema.

19. novembril andsid Karjala võitlussalkade esindajad Helsingis Eesti saadikule üle abipalve, mis lõppes sõnadega: "Vennad eestlased! Aidake meid, nagu teid siis aidati, kui te abi vajasite. Aidake meid võimaluste piirides! Aidake surve all olevaid hõimuvendi tõusta ühisesse rindesse ühise vaenlase vastu! Ärge laske meid enam variseda Vene kommunistlikusse porisse! Me tahame lahti Venemaast! Me tahame lahti orjastajatest! Me tahame soome-ugri ühisrinnet!"⁵⁴

Eesti Punane Rist saatis Soome kaudu Karjalasse humanitaarabina ravimeid ja meditsiinitarbeid. Johan Pitka vahendusel sõitis vabatahtlikena Karjalasse paarkümmend Vabadussõjas osalenud meest. Eesti valitsus osutas Soomele ka diplomaatilist toetust Karjala küsimuse arutamisel Rahvasteliidus.⁵⁵

⁵² Hultman Helsingist 25.5.1921. RA, UM 1920. års dossiersystem. HP vol. 965.

⁵³ Arumäe, H. Piirikonfliktist liidulepinguni, 1125–1130.

⁵⁴ ERA, f. 957, n. 11, s. 714, l. 51.

⁵⁵ Arumäe, H. Karjala ülestõus ja Eesti. – Sõnumileht, 1966, 1., 8., 15. apr.

Karjala sündmuste mõjul teravnesid Soome ja Nõukogude Venemaa suhted. Moskva süüdistas Soome valitsust, et selle kaasabil on Soome territooriumil organiseeritud ja relvastatud bandiidijõugud tunginud üle piiri ja terroriseerivad Karjala elanikkonda. Nõukogude valitsuse nootides asuti Soomet otseselt ähvardama. 17. detsembril 1921 esitatud noodis deklareeriti: kui Soome valitsus ei lõpeta mässuliste toetamist, langeb talle kogu vastutus Soome ja Venemaa vahel eksisteeriva rahu nurjamise eest.⁵⁶

Just jõulude ajal elati Soomes üle ärevaid hetki. Saabus teateid Nõukogude vägede koondamisest piirile, soomusrongide vedurid olid pidevalt auru all. 24.–25. detsembril küsis Soome asjuri Moskvas Boris Gyllenbögel Välisasjade Rahvakomissariaadis otseselt, millistel kaalutlustel koondatakse vägesid Karjala kannasele Soome lahe ja Laadoga vahelisel alal, sest Helsingi hinnangute kohaselt pidi seal asuma 50 000 meest. Vastus kõlas: vägesid koondatakse ühelt poolt seoses mässuga Ida-Karjalas ja teiselt poolt seoses asjaoluga, et Soome pole täitnud Tartu rahulepingut. Helsingis peeti olukorda nii ohtlikuks, et valitsus andis sõjavägede juhtkonnale korralduse astuda salajasi samme võimaliku kallaletungi tõrjumiseks.

Mõistagi peegeldus Soome–Vene konflikti teravnemine vastu ka Tallinnas. Eesti välisministri märkmete kohaselt arenesid sündmused 26. detsembril järgmiselt.

Kell 12 helistas Kallas Tallinna ja teatas 50 000 mehe koondamisest Soome piirile Peterburi ja Laadoga vahel koos suurtükkidega, mille torud on pööratud Soome poole.

Kell 17 teatas Poola esindaja Tallinnas Władysław Neuman Poola saadikult Helsingis Michał Sokolnickilt saadud informatsiooni alusel, et Nõukogude valitsus on esitanud Soomele ultimaatumi ning olukord on väga tõsine.

Kell 19.50 saabus Piibu juurde Soome saadik Reijonen ja esitas olukorda selgitava noodi. Piip saatis noodi ära kirja kohe riigivanemale, kaaskirjaga edastati kogutud informatsioon. Välisminister lisas: "Sellele vaatamata ei pea seisukorda sedavõrd tõsiseks, et veel täna midagi konkreetset meie poolt sõjaliselt ette tuleks võtta..."⁵⁷

Noodi ära kirja esitas Piip ka sõjaministrile, kes andis salajase korralduse valvsuse suurendamiseks piiridel. Eesti valitsus ja sõjavägede juhtkond ei uskunud siiski sõja puhkemise võimalusse.

Eesti ei olnud valmis Soomet toetama mitte üksnes konflikti lahendamisel, vaid ka sõja puhkemise korral. Välisminister Piip andis Soome valitsusele selgesti mõista, et vajaduse korral osaleb Eesti Soome kõrval sõjas Nõukogude Venemaa vastu.

Helsingis valitsevas pingelises õhkkonnas olid mõned Soome poliitilised ringkonnad sunnitud oma tõekspidamisi revideerima. Arvamus, et sotsiaal-

⁵⁶ Документы внешней политики СССР, IV. Москва, 1960, 578.

⁵⁷ ERA, f. 957, n. 11, s. 714, l. 71.

demokraadid on nõus toetama Soome lähenemist Balti riikidele, osutus Karjala sündmuste mõjul ekslikuks, SDP nõudis konflikti rahumeelset lahendamist ega saanud pooldada sõjalise liidu loomist.

Seevastu parempoolsetes parteides ilmnes valmisolek koostööks Balti riikide ja eriti Poolaga. See asjaolu ei jäänud Eesti saatkonnal kahe silma vahele. Alates detsembrist teatati korduvalt Tallinna, et on saabunud aeg aktiivselt tegutseda, ja 26. detsembril telefoneeris Kallas Piibule: "Raud on kuum, vaja taguda!"⁵⁸

27. detsembril saatis Piip saadikule instruksioonid edasiseks tegutsemiseks. Ta pidas Eesti valitsuse põhieesmärgiks "midagi fikseerida must valge peal". Parimaks variandiks pidas Piip Soome ühinemist Eesti–Läti kaitseliidu lepinguga, miinimumvariandiks aga võimalust, et mõlemad valitsused teatavad üksteisele nootide vahetamise teel oma huvist naaberriigi saatuse vastu. Nootidevahetusega pidi kaasnema mõlema riigi kõrgemate sõjaväeasutuste koostöö. Sellise kava väljatöötamisel oli Piibule eeskujuks Briti välisministri Edward Grey ja Prantsuse saadiku Paul Camboni kirjavahetus 22.–23. novembrist 1912. See oli soodustanud Briti–Prantsuse liitlassuhete arengut.⁵⁹

1921. aasta lõpul ja järgmise algul tegutses saadik Oskar Kallas kõnesoleva programmi realiseerimisel erakordselt aktiivselt. Ta pidas läbirääkimisi Soome juhtivate riigitegelaste, eriti muidugi presidendi, peaministri ja välisministriga. 29. detsembri õhtupoolikul küsis ta president Ståhlbergilt, kas ei ole saabunud aeg, et Soome ja Eesti astuksid sõjalise kaitse mõttes teineteisele lähemale ja teoreetilise sõpruse ajajärgust jõuaksid reaalsemale alusele. Kallas iseloomustas presidendilt saadud vastust järgmiselt: "President ja suurem osa valitsusest on selle poolt, et Eestiga kaitseleping tehakse, see oleks ka Soomele praegu Vene vastu toetuseks, kuid maapäeval ei läheks asi läbi (iseäranis sotsid vastu), nii kui varem olen teatanud. Lepingu läbikukkumine jätkaks halva mulje ja takistaks pikad ajad edasi lepingu tegemist. Vast saab esialgu kaitseasjas *de facto* paralleelsemaks seada ja kirjalikku lepingut ehk sellekohast notede vahetust ette valmistada." Samas leppis Kallas presidendiga kokku, et Eesti saadab Helsingisse sõjaväe esindaja (kõne all oli polkovnik Viktor Mutt), kuna Riias resideeriv Soome sõjaväeline esindaja kolonel Helsingius asuks Tallinna ning "need peaksid vaatama kas ja missuguseid lepinguid võiks teha".⁶⁰

Samal ajal vaevasid Eesti välisministrit prestiižiprobleemid. Ta kartis, et Helsingis tõlgendatakse Eesti aktiivsust kas nõrkuse tunnuseks või liigse pealetikkuvuseks. Piip kirjutas Kaldale: ärgu soomlased arvaku, et sõjalise koostöö taotlemisel on eestlased paluja osas, sest just Soome vajab teiste riikide toetust. Eesti valitsus on sunnitud mõtlema kõigepealt Eesti huvidele ning seetõttu **tõsiselt** nõudma kaitsealase lepingu sõlmimist. Küsimuses, kas Soome on selleks valmis, oli Piip pessimistlikum kui Kallas. Ta rõhutas: alles siis, kui

⁵⁸ Arumäe, H. Võitlus Balti liidu loomise ümber, 95.

⁵⁹ Piip Kaldale 27.12.1921. ERA, f. 1582, n. 1, s. 94, l. 35–36.

⁶⁰ Kallas Helsingist 30.12.1921. ERA, f. 957, n. 11, s. 714, l. 86.

Soome president, peaminister, välisminister ja eriti kindral Enckell on asjaga nõus, saadetakse ametlik Eesti sõjaväe esindaja Helsingisse.⁶¹ Küll aga sõitis Helsingisse saadikule appi läbirääkimisi pidama endine Eesti sõjaväe esindaja Helsingis A. Hanko, kellel oli tutvusi sealsete poliitikute ja kõrgemate ohvitseride seas.

Samal ajal jätkas Kallas Helsingis intensiivseid konsultatsioone. Uue aasta kahel esimesel päeval jõudis ta Eesti ja Soome kaitselepingu sõlmimise üle läbirääkimisi pidada president K. J. Ståhlbergi, peaminister J. H. Vennola, endise peaministri R. W. Erichi, rannakaitse ülema kindral K. E. Kivekäse, kaitseliitude juhataja K. L. Malmbergi ning Eduskunna abiesimehe dr. O. Manterega. 5. jaanuaril tegi Kallas Vennolale ettepaneku: "Soome valitsus, kui lepingut varaseks peab, pööraku Karjala sündmuste puhul nootega Eesti poole. Umbes et soovib aeg-ajalt Eestiga kaitseasja arutada jne. Vennola pidas niisuguse noote saatmist soovitavaks ja võimalikuks, ja tahtis seda presidendiga arutada."⁶²

Järgmistel päevadel jätkusid Kalda ja Hanko läbirääkimised Soome poliitikutega endises vaimus. 6. jaanuaril kõnelesid nad haridusminister N. Liakkaga. 7. jaanuaril kohtus Hanko peaministriga ning 9. jaanuaril Kallas rootslaste ühe liidri H. Procopéga. 10. jaanuar oli taas väga tihe päev: Kallas ja Hanko jõudsid koos pidada läbirääkimisi presidendi ja välisministriga ning sotsiaaldemokraatide liidrite T. Tainio, prof. K. V. Voionmaa, H. Ryömä, V. Tanneri ja J. W. Ketoga ning Kallas lisaks ka kindralstaabi ülema O. Enckelliga. Eesti esindajad ei kuulnud midagi uut. Enckell kordas endistviisi, et Soome–Eesti–Läti liit oleks Soome jaoks seotud riisikoga, ja pidas mõeldavaks Soome, Balti riikide ja Poola kaitsetstarbelist liitu. Seevastu president Ståhlberg pooldas Soome lähenemist Eestile ja Lätile ning kartis Poola imperialismi ning Poola–Leedu tülist tõusvaid sekeldusi. Ta soovis Helsingis näha Eesti sõjaväelist esindajat ja oli valmis edasisteks konsultatsioonideks. Välisminister Holsti lubas omalt poolt teha valitsusele "teatud ettepanekud lähenemise mõttes" ja tulemustest teatada.⁶³

Ka Läti saadik Helsingis Zariņš toetas Eesti esindajate jõupingutusi, pidades läbirääkimisi ministrite ja poliitikutega.

Eesti diplomaatia saavutas Helsingis siiski mõningast edu, sest välisminister Holsti astus peaministri ja presidendi heakskiitmisel esimese sammu Piibu poolt esitatud miinimumprogrammi realiseerimiseks. 10. jaanuaril tegi ta valitsusele ettepaneku: "Allakirjutanu esitab heakskiitmiseks järgneva: et võetaks uuesti arutusele 1920. aasta Helsingi konverentsi otsus ja alustataks nõupidamisi võimaliku sõjalise liidu sõlmimiseks kas Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola või Soome ja vaid mõne nimetatud riigi vahel ning et Eesti valitsust informeeritaks kõnesolevast otsusest; kuna võib pidada siiski üsna kindlaks, et Venemaa kallaletungi puhul ei jää Eesti erapooletuks, siis võiks vastavate nootide

⁶¹ Piip Kaldale 30.12.1921. ERA, f. 1582, n. 1, s. 94, l. 43–46.

⁶² Kallas Helsingist 5.1.1922. ERA, f. 1582, n. 1, s. 94, l. 9.

⁶³ Kallas Helsingist 10.1.1922. ERA, f. 1582, n. 1, s. 94, l. 12–13.

vahetamise teel otsekohe saavutada ajutise kokkuleppe, mis astub jõusse juhul, kui Nõukogude valitsus alustaks Soome valitsuse süüta Ida-Karjala küsimuse tõttu sõjategevust Soome vastu."⁶⁴

Soome valitsuse positiivset otsust siiski ei järgnenud. Põhjus fikseeriti Eesti Helsingi saatkonna 1922. aasta veebruarikuu aruandes järgmiselt: "Soome valitsus, kes Soome–Eesti sõjalise lähenemise küsimuses Eesti poole lubas pöörata kirjaga, et ta mitte Eesti saatusest desinteresseeritud ei ole, muutis oma seisukohta, sest päevakorrale tekkis küsimus kaitsesepingute tegemisest piiririikidega."⁶⁵

Alates aastavahetusest 1921/22 arenesid sündmused Helsingis kiiresti. Eesti ja Läti kõrval ilmutas Soome suhtes aktiivsust ka Poola. Saadik Sokolnicki ja sõjaväeatašee krahv Adam Romer andsid Soome valitsusele täiesti üheselt mõista, et lepingu puudumise korral ei ole Poolalt sõjalist abi loota. Samas viidati, et Varssavi ja Helsingi vahel tuleks arutada Poola–Soome sõjalise lepingu sõlmimist, kuid konsultatsioonide alustamiseks peab initsiatiiv tulema Soomelt.

Soome välisminister Holsti tegi kujunenud olukorrast järelduse: "Selline Poola seisukoha selgumine muudab senist seisukohta [s.o. Eesti–Soome sõjalise lähenemise kava – H. A.], sest kokkuleppe saavutamine Poolaga on näiteks tähtsam kui pelk Soome ja Eesti kokkulepe selles suhtes."⁶⁶

Järgnevalt arenes Helsingis valitsuse, parteide ja Eduskunna tasandil, aga ka avalikkuses ülimalt elav diskussioon. Vaidlus käis mitmesuguste võimaluste üle: mingisugust liitu ei tohi sõlmida Balti riikide ja Poolaga ega luua nendega lähemaid poliitilisi või sõjalisi suhteid; liit tuleb sõlmida Poolaga; tuleb saavutada liit või lähem koostöö Eesti ja Lätiga; liit tuleb sõlmida nii Eesti ja Läti kui ka Poolaga. Viimasegi variandi puhul oli kõne all kaks võimalust: kas sõlmida kõigepealt Soome–Poola liit, millega hiljem ühinevad Balti riigid, või võtta kohe kurs Soome–Eesti–Läti–Poola liidu loomisele.

Kogu kõnesolev probleemistik muutus veelgi keerulisemaks seetõttu, et seoses ettevalmistustega Genua konverentsiks asusid suurriigid senisest energilisemalt oma huvisid kaitsma ka Ida-Euroopas. Nii suurriikide kui ka Eesti, Soome, Läti ja Poola huvid olid vastukäivad ja sõjalist liidulepingut ei õnnestunud sõlmida. Nelja riigi välisministrite konverentsil Varssavis kirjutati 17. märtsil 1922 alla küll poliitilisele lepingule, mis aga lepinguosaliste riikide vastastikuste kohustuste osas oli üsna üldsõnaline. Seevastu poliitilise lepingu juurde kuuluvas salajases lisaprotokollis kohustusid Soome, Eesti, Läti ja Poola alustama läbirääkimisi sõjalise lepingu sõlmimiseks. Soome Eduskund jättis Varssavi lepingu ratifitseerimata ja see ei astunud jõusse. Seetõttu ebaõnnestus ka sõjalise koostöölepingu sõlmimine. Kõik see aga on omaette teema.

⁶⁴ Holsti *pro memoria* 10.1.1922. KA, J. H. Vennolan kokoelma, k. 45.

⁶⁵ Leopas Helsingist 3.3.1922. ERA, f. 957, n. 12, s. 9, l. 154.

⁶⁶ Holsti *pro memoria* 13.1.1922. UMA, 12 A 9.

1920. aastate algul kuulus Eesti ja Soome poliitiliste suhete arendamisel aktiivsem roll Eestile. Eesti valitsus püüdis lausa ründavas stiilis saavutada poliitilist ja sõjalist koostööd põhjanaabriga, kuid viimane oli selles osas vägagi tagasihoidlik. Küllap leidus mõlema poole argumentides, mis siin- ja sealpool lahte eri seisukohtade kaitseks esitati, oma tõetera. Ka võib ehk väita, et Eesti kui väheste kogemustega noore riigi välispoliitikas ilmnis tookord naiivsevõitu idealismi, mis pragmaatilises ja omakasupüüdlikus maailmas järk-järgult hävis.

Üks aga on selge: Eesti Vabariigi algusaastatel domineeris nii sõjaväe juhtkonnas kui ka valitsusasutustes kindel veendumus, et agressorile tuleb astuda relvajõul vastu mitte üksnes oma kodumaa, vaid ka lähinaabrite Soome ja Läti kaitseks – viimast muidugi vastastikusel alusel. Sellise mentaliteedi tingis ühelt poolt Soome, Eesti ja Läti saatuse ühtsuse tunnetamine ning teiselt poolt äsjasest võidukast sõjast sünenud Vabadussõja vaim.

1930. aastatel olukord muutus. Otsustavaks teguriks polnud üksnes võimaliku agressori tugevus, vaid ka kogu Euroopas levinud alistumismentaliteet. Pärast baasidelepingu sõlmimist ütles kindral Johan Laidoner mõne juhtiva riigitegelase ja kõrgema ohvitseri poole pöördudes tähelepandavad sõnad: "Me oleme lõdvaks muutunud, mu härrad!"

DAS PROBLEM DER MILITÄRISCHEN ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN ESTLAND UND FINNLAND 1920–1922

Heino ARUMÄE

In der ersten Hälfte der 1920er Jahre war die Idee des Abschlusses eines politischen und militärischen Bündnisses zwischen Finnland, den baltischen Staaten und Polen ein Eckpfeiler der außenpolitischen Sicherheitskonzeption der Regierung Estlands. Auch die Entwicklung der politischen Beziehungen zwischen Estland und Finnland verband sich unmittelbar mit den Bestrebungen zur Verwirklichung dieses Gedankens.

Auf den Konferenzen der genannten fünf Staaten im Januar 1920 in Helsinki und im August–September desselben Jahres in Riga (Bulduri) zielte Estland konsequent die Gründung eines derartigen militärischen Bündnisses an. Es wurden zwar Entwürfe eines militärischen Verteidigungspakts ausgearbeitet, doch fehlten die Voraussetzungen zum faktischen Abschluß einer entsprechenden Konvention. In der entstandenen Lage strebte Estland vor allem eine Vereinbarung mit Lettland und Finnland an, um so den Kern für einen größeren Bund zu schaffen.

Im Dezember 1920 verhandelte der Stabschef der Streitkräfte Estlands Oberst Paul Lill in Helsinki mit dem finnischen Premierminister Rafael Erich, dem Außenminister Rudolf Holsti, dem Kriegsminister Bruno Jalander, dem Chef des

Generalstabs Generalmajor Oskar Enckell u. a. und machte sie mit dem Projekt eines militärischen Bündnisses zwischen Estland und Finnland bekannt. Mit der Visite Oberst Lills in Helsinki begann ein bis 1922 währender Dialog in dieser Frage, in dessen Verlauf die unterschiedlichen Standpunkte Estlands und Finnlands erkannt wurden. Die estnische Regierung und Heeresleitung waren der Ansicht, daß eine Aggression des Sowjetrußlands gegen kleine Nachbarstaaten möglich sei. Daher habe man sich mit dem Abschluß eines Bündnisvertrags zu beeilen, wobei die tatsächliche Abstimmung der finnisch-estnischen militärischen Zusammenarbeit später erfolgen könne. Der finnische Generalstab dagegen war der Meinung, daß Finnland im Laufe der nächsten Jahre keine Gefahr seitens der Sowjetrussen drohe, und daher sah man ein politisches und militärisches Zusammenwirken mit den südlichen Nachbarn für nicht aktuell an. Unter den finnischen Politikern und führenden Militärs herrschte die Ansicht, daß ein Bündnis zwischen Finnland und Estland, eventuell auch Lettland, militärisch schwach sei und die Sicherheit Finnlands nicht fördern könne. Im Gegenteil, es drohe mit Komplikationen.

Der Beitrag analysiert das Verhalten der finnischen Regierung und der Parteien gegenüber der Zusammenarbeit zwischen Estland und Finnland sowie charakterisiert die vorgebrachten Argumente. Die Idee des gemeinsamen Wirkens von Finnland, den baltischen Staaten und Polen wurde am meisten von den Parteien in der Mitte befürwortet, die Rechten hielten eine entsprechende Zusammenarbeit mit diesen Staaten für unzulässig. Unter den rechtsgerichteten Politikern herrschte damals die Ansicht, daß die Lage der baltischen Staaten sowohl in geographischer Hinsicht als auch wegen internationaler und innenpolitischer Faktoren unsicher sei. Es wurde behauptet, Moskau werde sich nie mit deren Selbständigkeit abfinden, doch die Unabhängigkeit Finnlands sei den Sowjets merklich annehmbarer. Wiederholt wurde die Meinung geäußert, die Häfen Estlands und Lettlands seien für Rußland am wichtigsten, wenn man sie erobert hat, wird Finnland in Ruhe gelassen. Auch die Sozialdemokratische Partei Finnlands befürwortete den Abschluß eines Bündnisses mit den baltischen Staaten keineswegs, obwohl das aus völlig anderen Gründen. Unter diesen Bedingungen war es der finnischen Regierung, deren Mitglieder in der Mehrzahl für eine baltische Allianz waren (Premierminister Juho Heikki Vennola, Außenminister Rudolf Holsti u. a.), nicht möglich, in dieser Frage eine aktive Politik zu betreiben, eine schwankende, abwartende Haltung wurde eingenommen.

Ende 1921 und zu Beginn des nächsten Jahres waren die Beziehungen zwischen Finnland und Sowjetrußland wegen eines Aufstands in Ost-Karelien sehr gespannt. Die Regierung Estlands wollte das ausnutzen, um eine estnisch-finnische Zusammenarbeit auf militärischem Gebiet zu erreichen. Der Gesandte Oskar Kallas und der Sondervetreter der estnischen Regierung August Hanko führten in Helsinki intensive Verhandlungen mit dem Präsidenten, den Regierungsmitgliedern und führenden Politikern. Durch den entstandenen

Konflikt mit dem Ostnachbarn waren die finnische Regierung und die Rechtsparteien zu einer Zusammenarbeit mit den baltischen Staaten und Polen bereit. Außenminister Holsti stellte fest, daß Estland der einzige Staat war, der im Fall einer Aggression der Sowjets bereit war, auch ohne einen entsprechenden Bündnisvertrag Finnland militärische Hilfe zu erweisen. Am 10. Januar 1922 schlug er seiner Regierung vor, es solle das militärische Zusammenwirken durch den Austausch von Noten fixiert werden. Da zur gleichen Zeit Polen ein gesteigertes Interesse zur Zusammenarbeit mit Finnland aufzeigte, blieben die estnisch-finnischen Waffenkontakte im Hintergrund. In den Brennpunkt rückte die Möglichkeit des Abschlusses eines Militärbündnisses zwischen Finnland, Estland, Lettland und Polen, was im März 1922 auf einer Konferenz in Warschau versucht wurde.

Da das finnische Parlament den am 17. März 1922 in Warschau abgeschlossenen politischen Vertrag nicht ratifizierte, schwanden auch jegliche Möglichkeiten zur Schaffung eines politischen oder militärischen Bündnisses zwischen Estland und Finnland. Eine faktische Zusammenarbeit bestand hauptsächlich beim Küstenschutz, und in diesem Bereich gelangte man in den 1930er Jahren zu wichtigen Ergebnissen.